

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

**INFORMATIVNÍ ZPRAVODAJ
ČESKÝCH JAZYKOVĚDCŮ**

roč. XXXV – 1998

č. 1 a 2

JAZYKOVĚDNÉ

AKTUALITY

Informativní

zpravodaj českých jazykovědců

roč. XXXV - 1998

č. 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada:

- Jan Kořenský (hlavní redaktor)
Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)
Alena Vrbová (výkonná redaktorka)
Adolf Erhart, Ján Horecký, Jiří Nekvapil, Pavel Novák,
Zdeněk Starý

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1
(k rukám prof. J. Kořenského)

Toto dvojčíslo bylo vydáno za podpory Českého literárního fondu.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha
č.j. NP 583/1993 ze dne 13.4.1993.

Příspěvky laskavě zasílejte na disketě 3,5", 1,44 MB ve formátech
textových editorů T 602, příp. MS Word; disketu redakce vrátí.
Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vytištěný
v normalizované úpravě.

OBSAH

J. Kesselová: Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka na 1. stupni ZŠ	strana 5
<u>Z jazykovědných pracovišť</u>	
S. Čmejrková: Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky za rok 1997	12
S. Čmejrková: Přehled o přednáškové činnosti Jazykovědného sdružení České republiky v roce 1997	15
J. Hoffmannová: Zápis z konference o výsledcích ankety o poslání Grémia pro otázky české jazykové praxe	20
<u>Nové publikace</u>	
M. Harvalík: Sborník prací Josefa Filipce	25
I. Dobrotová: E. Lotko: Synchronní konfrontace češtiny a polštiny	29
<u>Diskuse</u>	
Počítačové graficky vyjádřené zpracování ankety o poslání Grémia pro otázky české jazykové praxe	33
<u>Rozhovory</u>	
O jazykovědě a jiných věcech s prof. Milanem Jelínkem	55
Rozhovor jubilujícího Učitele s žákyní při příležitosti životního jubilea prof. Jana Chloupka	61
Rozhovor s jubilantkou prof. Jarmilou Panevovou	65
<u>Kronika</u>	
J. Kořenský: 24. zasedání Mezinárodní komise pro studium gramatické stavby slovanských jazyků	72
J. Kořenský: Opustil nás O. Leška	74

Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka
na 1. stupni ZŠ (na materiáli adjektívnej lexiky)

Jana Kesselová

Takmer dve desiatky rokov prebiehajú diskusie o vzťahu medzi systémovým, t.j. klasifikačno-opisným, a komunikačným vyučovaním, preferujúcim praktickú prípravu na každodenné dorozumievanie. Osobitne výrazne sa vzťah dvoch modelov výučby dotýka najnižších ročníkov základnej školy. Nové učebné osnovy a na ne nadväzujúci obsahový a výkonový štandard síce v úvode zdôrazňujú živú komunikáciu a komunikačnú kompetenciu žiakov, ale výber učiva a ciele typu "dôraz kladieme na formálne rozoznávanie slovných druhov v texte" dokumentujú, že aj súčasnú výučbu materinského jazyka charakterizuje zámena, o akej písal F. Miko (1980, s.36) - "Namiesto osvojovania jazyka sa žiaci venujú poznávaniu jazyka: namiesto vlastného cieľa sa cieľom stali vedomosti".

Komunikačné vyučovanie chápeme ako model výučby, ktorý rozvíja schopnosť detí pohotovo používať lingválne a paralingválne výrazové prostriedky v závislosti od všetkých vektorov komunikácie. Otvorená však zostáva otázka, ako vytvoriť komunikačný model vyučovania, v ktorom získavanie poznatkov o jazyku neznamena len rozširovanie inventára vedomostí, ale predovšetkým prispieva k rozvíjaniu komunikačnej kompetencie detí. V príspevku uvažujeme o jednej z možných odpovedí.

Predpokladom komunikačného vyučovania je podľa našej mienky komplexné poznanie dosiahnutého stupňa rečového vývinu. Ak je čiastkovým cieľom výučby rozvíjanie aktívnej lexiky detí, potom v tvorbe komunikačných cvičení vychádzame z lexikálno-sématickej analýzy zachytených detských komunikátov, a tým chceme zabezpečiť postupnosť a plynulosť v obohacovaní lexiky.

Východiskom poznávania rečových prejavov detí mladšieho školského veku je spontánna neoficiálna dialogická komunikácia v rozličných mikrosituáciách, zaznamenaná skrytým mikrofónom. Tak sme sa usilovali obmedziť vplyv komunikačných bariér, skresľujúcich výsledky analýzy. Textový korpus, o ktorý sa opierame v štúdiu, predstavuje 30 492 slov, zaregistrovaných

v rozmanitých dialógoch symetrického a asymetrického, kosituáčného a konsituáčného typu (voľný, sprievodný, modelový, predmetový, kolektívny monológ, monológ v skupine a tvorivá dramatizácia). Ak porovnávame dialogickú komunikáciu na začiatku a na konci mladšieho školského veku, zisťujeme dve vývinové tendencie:

a) s vekom sa zvyšuje koncentrovanosť detí na jednu tému a schopnosť komunikovať o rozličných aspektoch témy (rastie dĺžka tematického bloku)

b) rastie nezávislosť komunikovaného obsahu od aktuálnej komunikačnej situácie (s rastúcim vekom sa zvyšuje schopnosť detí nerozptyľovať sa momentálnymi podnetmi a viesť kosituáčny dialóg).

Vzťah medzi poznávaním detskej reči a komunikačným vyučovaním ilustrujeme na príklade adjektívnej lexiky.

Kým pomenovania dynamických príznakov predstavujú v ústnych komunikátoch detí približne 20%, pomenovania statických príznakov sú zastúpené oveľa skromnejšie. Z celkového počtu použitých slov pripadá na adjektíva 3,08%. To je podmienené jednak textovým typom (dialóg je na adjektíva omnoho chudobnejší než náučný text), ale aj osobitosťami komunikantov. Pomenúvanie jednotlivých vlastností jestvujúcich na veciach súčasne je pre deti s prevažne synkretickým vnímaním skutočnosti omnoho zložitejšie než pomenúvanie činností a dejov, nasledujúcich v čase za sebou.

Z porovnania prvých 20 najfrekvencovanejších adjektív z nášho materiálu s údajmi frekvenčného slovníka slovenčiny (Mistrík, J., 1969) vychodí, že približne polovica (12) adjektív sa zhoduje (veľký, celý, pekný, dobrý, malý, starý, čierny, rád, nový, biely, posledný, dlhý). Druhou polovicou sa detská lexika odlišuje od reči dospelých. Tvorí ju pomenovania farieb (červený, ružový, hnedý, modrý), kladné impresíva (krásny, milý) a adjektíva zlý a obrovský. Osobitosti lexiky hodnotíme ako jazykové stvárnenie detského vnímania a poznávania sveta. To, že medzi prvými 20 najfrekvencovanejšími adjektívami tvoria takmer tretinu pomenovania farieb, korešponduje so zisteniami psychológov. V. Příhoda (1963, s.302) uvádza, že určovanie podobnosti predmetov je u mladších detí založené na nápadných

a náhodných vonkajších znakov, medzi ktorými významné miesto patrí farbe. Zastúpenie kladných impresív krásny, milý súvisí podľa nášho názoru s imitatívnym osvojovaním reči. Väčšina detí, ktorých prejavy sme analyzovali, navštevovala materskú školu. Podľa D. Slančovej (1995, s. 111) v reči učiteľiek materských škôl výrazne prevládajú kladne hodnotiace adjektíva. Adjektívum zlý je kontrárnym antonymom k adjektívu dobrý a dokumentuje, že detské hodnotenie sa sústreďuje okolo krajných pólov. Medzi prvými 20 adjektívami je osem takých, ktoré vstupujú do gradačných opozícií (veľký - malý, starý - nový, čierny - biely, dobrý - zlý). Adjektívum obrovský ukazuje na hyperbolizáciu v reči detí a uplatňuje sa spolu s expresívnym využitím kvantity v adjektíve veľký.

Osobitosti detskej lexiky vyniknú i vtedy, ak sledujeme, ktoré z najčastejšie sa vyskytujúcich adjektív uvedených vo frekvenčnom slovníku sa na popredných miestach v reči detí neobjavujú. V dialógu detí medzi prvými 20 najfrekvencovanejšími adjektívami nezaznamenávame:

1. adjektíva, ktoré možno vyjadriť synonymne slovami so širokým rozsahom a chudobným obsahom.

Namiesto adjektíva vysoký pozorujeme veľký (strom, stíp, veža, kopec). Adjektívom dlhý deti vyjadrujú časový rozmer (dlhá túra, dlhé cvičenie, dlhé í), ale na vyjadrenie dĺžkového rozmeru častejšie používajú adjektívum veľký. Zriedkavé je adjektívum plný (plná taška, plná nádoba, subšt. na plné pecky). Na vyjadrenie významu veľká miera niečoho je v detskej komunikácii bežnejšie adjektívum celý alebo príslovka veľa (zaznamenali sme "vylial na mňa celú fľašu vody", ale nie plnú fľašu, "v autobuse bolo veľa ľudí", ale nie autobus plný ľudí).

2. vzťahové adjektíva slovenský, ľudský. To súvisí s obmedzeným využívaním vzťahových adjektív v detských hovorených prejavoch. V celom materiáli sme adjektíva slovenský a ľudský zaregistrovali len raz v spojeniach slovenské rozprávky a ľudské stopy.

3. adjektívum vlastný. Na vyjadrenie významu je vlastníctvom niekoho, patrí niekomu v dialógu slúžia privlastňovacie zámená. V dialógu detí sme

nezaznamenali ani antonymum cudzí.

4. adjektívum mladý. Miestom ojedinelého výskytu adjektíva mladý je voľná dramatizácia (mladá pani, mladý ženich). Hodnotenie veku z hľadiska dieťaťa mladšieho školského veku sa pohybuje v triáde starší - starý - malý.

V zastúpení akostných a vzťahových adjektív v detských komunikátoch je výrazný nepriamo úmerný vzťah medzi frekvenciou výskytu a variabilitou výrazu. Akostné adjektíva predstavujú až 79,5% z celkového počtu adjektív v detských prejavoch, ale polovicu z uvedeného počtu tvorí prvých desať najfrekvencovanejších adjektív.

Vzťahových adjektív je v detskej lexike 19,9%, ale polovica z nich sa v dialogickom texte vyskytuje len raz. Inými slovami menšie kvantitatívne zastúpenie vzťahových adjektív sa kompenzuje ich väčšou rozmanitosťou, kým rozsiahlejšie komunikačné uplatnenie akostných adjektív je späté s menšou variabilitou výrazu.

Privlastňovacie adjektíva sú v lexike detí okrajové (0,5%) a reprezentované výlučne individuálnymi privlastňovacími adjektívami (mamkina, princeznina, strigin, srcov).

Z uvedeného vychodí, že jadrom detskej lexiky sú slovotvorne nemotivované čisto akostné adjektíva. Akostné adjektíva sú historicky najstaršou vrstvou prídavných mien (Furdík, J., 1988, s.86), a teda nemožno nevidieť súvislosť medzi individuálnym osvojovaním reči a vývinom jazyka ako dorozumievacieho systému.

Z akostných adjektív sú v komunikácii detí frekvenčne najviac vyťažené tie, v ktorých sa pomenovanie vlastnosti prelína so subjektívnym hodnotením - kvalitatívno-hodnotiace adjektíva. Zachytená adjektívna lexika ukazuje, že detské hodnotenie sa sústreďuje na protilahlé významové póly. Takmer všetky kvalitatívno-hodnotiace adjektíva sú v detských komunikátoch reprezentované oboma krajnými členmi gradačnej opozície (kyslý - sladký, čistý - špinavý, lacný - drahý, hlúpy - múdry, hrubý - tenký, krátky - dlhý, veselý - smutný, suchý - mokrý, úzky - široký, nový - starý, mladý - starý, pekný (krásny) - škaredý, veľký - malý, teplý - studený, mäkký - tvrdý, dobrý - zlý atď.).

Je zaujímavé, že z antonymnej dvojice má obvykle väčšiu frekvenciu "kladný" člen. Túto tendenciu narúšajú dvojice smutný - veselý, špinavý - čistý a najvýraznejšie starý - mladý (nový). Adjektívum starý, ktoré má vyššiu frekvenciu ako adjektíva mladý i nový dovedna, deti pripájajú i k takým substantívam, ktorých lexikálny význam už zahŕňa sémantický príznak vysoký vek (starý starček, stará babka, stará starenka, staré zručaniny).

Z hľadiska sémantickej štruktúry sú dominantné pomenovania fyzikálnych vlastností predmetov - veľkosť, tvar, váha, teplota (malý, veľký, obrovský, úzky, široký, dlhý, krátky, hrubý, tenký, tučný, studený, teplý, horúci, ľahký, ťažký), pomenovania kladných a záporných fyzických a psychických charakteristík človeka (skúpy, sprostý, hlúpy, strapatý, lakomý, tučný, starý, zlý, smutný, milý, dobrý, veselý, mladý, šikovný, spokojný, múdry, rýchly, pyšný, zvedavý, chudobný, skúsený, roztopašný, rozmazaný), adjektíva senzitívneho a estetického hodnotenia (pekný - škaredý, kyslý - sladký, príjemný, slabohnedý, slaboružový, suchý - mokrý, tvrdý - mäkký), racionálneho a normatívneho hodnotenia (dobrý, zlý, lacný, drahý, obyčajný, normálny, vzácny).

Kvalitatívnych adjektív, označujúcich vlastnosť bez subjektívneho hodnotenia, je v detskej lexike 3-krát menej ako kvalitatívno-hodnotiacich. Z prvých desiatich kvalitatívnych adjektív je osem pomenovaní farebných kvalít (červený, čierny, ružový, hnedý, biely, modrý, zelený, žltý). Medzi kvalitatívnymi adjektívami sú komplementárne antonymá (pravý - ľavý, pravý - falošný, chorý - zdravý, minulý - budúci, živý - mŕtvy). Ostatné kvalitatívne adjektíva sú významovo rôznorodé (slepý, opitý, okrúhly, umelý, hlavný, rovnaký, priamy, známy).

Ako sme už uviedli, adjektív, ktorými sa pomenúvajú vlastnosti vyplývajúce zo vzťahu k inej substancii, deju alebo okolnosti, je v detskej lexike menej než tých, ktorými sa vlastnosti pomenúvajú priamo. Menšie frekvenčné zastúpenie vzťahových adjektív súvisí podľa našej mienky s intelektuálnym vývinom dieťaťa mladšieho školského veku, osobitne s chápaním vzťahov v mimojazykovej realite. Podľa V. Příhodu (1963, s. 304) svet dieťaťa v skúmanom období tvoria ešte celistvé, komplexné

jednotlivosti. Každý predmet, každá osoba akoby žili pre seba. Chápanie vzťahov je ešte v hraniciach názornosti, v spájaní blízkeho s blízkym. Jazykovým výrazom detského vnímania reality je podľa našej mienky nielen značná prevaha akostných adjektív nad vzťahovými, ale aj komunikačné využitie jednotlivých sémantických skupín vzťahových adjektív. Takmer výlučne v detskej komunikácii fungujú čisto vzťahové adjektíva. Najfrekvencovanejšiu významovú konkretizáciu v komunikácii detí predstavuje účelový význam (rodinný byt, sviatočná košeľa, slávnostný večierok, skokanský mostík, slnečné okuliare, skladacie lietadlo, hracia kocka, vyhlídková veža, liečivá bylina). Súhlasíme s M. Nábělkovou (1993, s.155) že účelový význam sa navrstvuje aj na význam priestorového určenia (svadobný stôl, mestský policajt, domáce úlohy, svetový jazyk, vodné zvieratá), časového určenia (nočná múra, dnešný program), na objektový význam (detské oddelenie, módna prehliadka, zázračný mlynček), na význam príslušnosti (potápačské okuliare, bačovskí psi, čarodejnícke triky, žiacka knižka, vojenské auto, kávová lyžička), na dejový význam (odrazový mostík, súťažná hra, písomná práca).

Okrem adjektív s účelovým významom sú v detských komunikátoch adjektíva s významom zloženia (perníková chalúpka, kokosový domček, tekvicové strašidlo, čokoládové vajíčko, plechový plot, zlatá koruna, papierový transformer, kožená bunda, kivová malinovka). Adjektíva pomenávajúce časti súboru sú výnimočné (meteorická dážd').

Ostatné typy významových konkretizácií vzťahových adjektív sú v detskej lexike viac prvkami idiolektu než charakteristickým znakom aktívnej lexiky skúmaného vekového obdobia.

Žiada sa ukázať na zrejmu súvislosť medzi našimi výsledkami sémantickej analýzy adjektív s výsledkami psychologického výskumu detských definícií. Ako uvádza V. Příhoda (1963, s.303) v prvom štádiu prevládajú účelové definície (čo predmet robí, na čo slúži), v druhom opisné definície, zahŕňajúce najmä tvar, veľkosť, farbu predmetu, jeho materiál a časti, z ktorých sa skladá. V predchádzajúcej časti sme ukázali, že práve tieto charakteristiky sú najbohatšie zastúpené v adjektívnej lexike

detí mladšieho školského veku.

Jazykový materiál komunikačných cvičení zámerné vyberáme z tých sémantických skupín, ktoré sú v komunikácii detí málo frekvencované, sú zastúpené len najvšeobecnejšími reprezentantmi danej triedy (slovami so širokým rozsahom a chudobným obsahom) alebo úplne absentujú. Naopak slová s vysokou frekvenciou v detských prejavoch sú vhodným materiálom na tvorbu synonymických cvičení, prispievajúcich k presnosti a variabilite používaných výrazových prostriedkov. Cvičenia tvoríme tak, aby sme nielen rozširovali aktívny slovník detí, ale ukázali i rozličné možnosti sémantickej, gramatickej spájateľnosti i spájateľnosti slov v petrifikovaných celkoch. Stereotypne sa opakujúce inštrukcie jazykových cvičení typu doplň, vypíš, spoj, povedz príklad, príznačné pre klasifikačno-opisné vyučovanie, nahrádzame takými úlohami, ktoré produkciu komunikátu začleňujú do prirodzenej komunikácie, zdôrazňujeme komunikačný zámer, adresáta prejavu i komunikačnú situáciu.

Literatúra

- Furdík, J.: Prídavné mená (adjektíva). In: Oravec, J. - Bajžíková, E. - Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, SPN 1988, s. 75-95.
- Horecký, J. - Buzássyová, K. - Bosák, J. a kol.: Dynamika slovej zásoby slovenčiny. Bratislava, Veda 1989.
- Ihnátková, N. a kol.: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Bratislava, SPN 1980, s. 36-83.
- Mistrík, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969. 726 s.
- Mistrík, J.: Výberová prednáška zo slovenského jazyka. Vektory komunikácie. Bratislava, Univerzita Komenského 1990. 84 s.
- Nábělková, M.: Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov.) Bratislava, Veda 1993. 204 s.
- Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky. I. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963.
- Slančová, D.: Charakteristika lexiky v reči učiteliek materskej školy. In: Sociolingvistické aspekty výskumu slovenčiny. Bratislava, Veda 1995, s. 101-115.

Skále u Turnova. Zúčastnili se jej kromě stálých členů komise i někteří další přizvaní experti domácí i zahraniční. Na zasedání komise, jejímž tématem byl vztah popisu gramatického a lexikografického, bylo předneseno 21 referátů významných českých i zahraničních lingvistů (Apresjan, Bondarko, Daneš, Chrakovskij, Hajičová, Hlavsa, Karolak, Kořenský, Laskowski, Panevová, Růžička, Sériot, Sgall, Uličný aj.).

3.3 JS pokračovalo ve spolupráci s MŠMT ČR v recenzním řízení učebnic českého jazyka, které se ucházejí o udělení Doložky MŠMT ČR (zařazení do oficiálního seznamu učebnic pro základní a střední školy). MŠMT poskytlo JS ČR na základě dohody z 1.4.1996 účelovou částku, z níž je organizace recenzního řízení a činnost s touto problematikou související hrazena. HV JS ČR doporučuje pro každý titul dva recenzenty ze seznamu odborníků navrženého jednotlivými odbočkami JS. V roce 1997 prošlo recenzním řízením organizovaným JS ČR 19 učebnic českého jazyka pro základní a střední školy. MŠMT ČR požádalo JS též o jazykové posouzení dvou učebnic jiného předmětu.

3.4 JS ČR bylo spolupořadatelem (s katedrou českého jazyka FF UK a v součinnosti s MŠMT) jednodenní konference o jazykovědné teorii ve školské výuce. Realizaci konkrétních výstupů z teoretické diskuse převzala katedra českého jazyka FF UK.

3.5 JS uspořádalo 23.ledna 1997 seminář na téma Čeština ve věku počítačů, na němž řešitelé stejnojmenného komplexního projektu Grantové agentury ČR referovali o svých záměrech, úkolech a výsledcích. Seminář byl věnován třem hlavním tématům, o nichž řešitelé účastníky semináře informovali: práci na korpusu češtiny (Čermák, Králík, Kučera, Schmiedtová), lingvistické analýze češtiny (Panevová, Sgall, Pala, Petkevič, Hajič), informatickému zpracování (Hajič, Bloch aj.).

3.6 JS ČR zajišťuje kolektivní členství ve dvou zahraničních nevládních organizacích.

Světla Čmejrková,
místopředsedkyně JS ČR

Přehled o přednáškové činnosti Jazykovědného sdružení ČR v roce 1997

Praha

1. Čeština ve věku počítačů - diskuse o počítačovém zpracování češtiny (Čermák, Hajič, Hajičová, Králík, Kučera, Pala, Panevová, Petkevič, Sgall, Schmiedtová)
2. Ondřej Hausenblas: Didaktická problematika specifikace evaluačních kritérií pro komunikační kompetenci
3. Patrick Sériot (Univerzita v Lausanne): Srovnávací podchod k jazykoznaní 20-ych i 30-ych let: Rusko i Evropa, Marr i Trubeckoj
4. Jana Rejšková: Vliv angličtiny na současnou mluvenou češtinu
5. Pavel Novák: Vazby mezi různými prostředími, bohemistickými, laickými i jinými, v nichž je řeč o češtině
6. Magdalena Smoczyńska: Osvojování jazyka dítětem (gramatika)
7. Marie Čechová: Komunikát a text
8. Jan Kořenský: Lingvistika na cestách hledání (spolu s PLK)
9. Slavnostní zasedání na počest 85. narozenin PhDr. Miloše Dokulila, DrSc. (spolu s PLK)
10. Marie Dohalská: Experimentování se syntetickou češtinou
11. Maurice Gross (Univerzita v Paříži): Constructions of local grammars and automatic corpus analysis
12. Patrick Corness (Univerzita v Coventry): K pragmatickým otázkám neliterárního překladu z češtiny

do angličtiny

13. Vzpomínkový večer věnovaný prof. PhDr. Oldřichu Leškovi, DrSc. (spolu s PLK)
14. Dana Davidová: Morfologické zvláštnosti jazyka běžné komunikační praxe na území českého Slezska
15. Konference o výsledcích ankety o poslání Grémia pro otázky české jazykové praxe

Brno

1. Jan Firbas: K aktuálnímu členění odstavce
2. Milan Majtán: Vývin slovenských priezvisk
3. Viktor Akajevič Baranov: Javlenije nefonematičeskoj glasnosti v istorii ruskogo jazyka
4. Lidija Ivanovna Semeško: Problemy normalizacii i kodifikacii sovremennogo belorusskogo jazyka
5. Milan Jelínek: Dvojí Babička (puristické zásahy do textu)
6. Lili Laškova: O fenomene "slavjanskije jazyki" na Balkanach (kodifikacionnaja tipologija)
7. Ljudmila Ivanovna Doneckich: Teoretičeskije osnovy tolkovanija chudožestvennogo teksta (sovremennyje aspekty problemy)
8. František Čermák: Český národní korpus
9. Aleksandra Ciešlikova: Z historii nazw własnych (dziedzistwo i inowacje)
10. Edit Szalamin: Issledovanije vengerskich rusistov po russkoj

ustnoj reči

11. Juliane Besters-Dilger: Russkije i poľskije sredstva vyraženiija modaľnosti i vopros ich razvitiija
12. Vladimír Šaur: Poznáváme staré jazyky adekvátně skutečnosti?

České Budějovice

1. Václav Hroch: K otázce fenoménu přirozeného jazyka
2. Karel Flossmann: Nově k překladům Starého zákona
3. František Krejča: Tradiční lidové Velikonoce a jejich slovník
4. Beseda posluchačů dialektologického semináře
5. Daniel Matějka: Jazyk Bible kralické
6. Milan Jelínek: Puristické tendence v současné slovenštině
7. Dušan Šlosar: Slovtvorná produktivita
8. Dušan Šlosar: Vývoj kompozit

Hradec Králové

1. Ludmila Rejmánková: Komunikace, metakomunikace a metajazyk v učebním dialogu
2. Marie Čechová: Komunikát - text - styl
3. Rudolf Zimek: Angloamerické výrazy v současné ruštině

Karviná

1. Helen Silvestr (British Council): Činnost British Council

a tvorba sylabů

2. Marta Šigutová: Testování znalostí cizích jazyků
3. Věra Lánská: Překladatelské dovednosti ve francouzském odborném textu

Olomouc

1. Zygmunt Zagorski: O homonimii w odmianie współczesnych rzeczowników czeskich i polskich
2. Olga Martincová: K metodologickým otázkám lexikografického popisu neologismů
3. Jaroslav Bartošek: Typy moderace a moderátorů
4. Petr Sgall: Volnost jazyka a její důsledky

Opava

1. Jarmila Panevová: Ke vztahu formy a funkce v popisu jazyka, zejména z hlediska dvou rovin větné stavby
2. Vladimír Šaur: Pražský biskup Vojtěch v kontextu staroslověnského písemnictví

Ostrava

1. Josef Anderš: Desubstantivní adverbializace jako prostředek tvoření příslovcí
2. Eva Mrhačová: Slovanská složená osobní jména v češtině, slovenštině a polštině
3. Janina Labocha: Czeskie oraz gwarowe elementy językowe w mowie Polaków na Śląsku Cieszyńskim w Republice Czeskiej

4. Pavel Kosek: Vývoj funkčního užití výrazu "sice"
5. Jana Kesselová: Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka
6. Mária Imrichová: Logonymá v súčasnej komunikácii
7. Jana Králová: Pražská škola, Jiří Levý a evropské myšlení o překladu
8. Dana Davidová: Varianty mluvené češtiny na území České republiky
9. Jürgen Hartung: Tištěné slovo a jeho metamorfóza na slovo digitální a virtuální
10. Karel Fic: Slovanský jazykový atlas - historie a perspektiva
11. Dana Davidová - Eva Jandová: Otázky české jazykové praxe

Plzeň

- Jarmila Panevová: K pojetí valence v gramatice vědecké a školní

Ústí nad Labem

1. Alexandr Stich: Vztahy barokní literatury a výtvarného a hudebního umění
2. Marie Čechová: O češtině v mluvnici "Čeština - řeč a jazyk"
3. Alena Debická: Ke způsobům a prostředkům vyjadřování ekonomie v textu
4. Marie Racková: Jazyk českého renesančního mentora Jana Hasištejnského z Lobkovic

5. Karel Kamiš: Kategorie pádu v češtině a romštině

Sestavila Světla Čmejrková

Zápis

z konference o výsledcích ankety o poslání Grémia pro otázky české jazykové praxe, pořádané Jazykovědným sdružením ČR dne 11. prosince 1997 od 13.30 hod. na FF UK

Konference se podle prezenční listiny zúčastnilo 54 členů JS a hostů, zastoupeny byly takřka všechny mimopražské pobočky JS.

1. Jednání zahájila předsedkyně JS prof. J. Panevová úvodním slovem, v němž podala základní informace o způsobu organizace ankety a důvodech, proč byla uspořádána. Cílem ankety bylo zjistit stanoviska členů JS a) k současné a perspektivní situaci češtiny, diferenciaci národního jazyka, jazykové kultury; b) k fungování Grémia pro otázky české jazykové praxe. Dotazníky byly distribuovány všem členům JS, z toho členům mimopražským prostřednictvím předsedů poboček; bylo možno odpovídat i kolektivně, ve skupinách. Pořadatelé z hlavního výboru JS obdrželi 74 vyplněných anketních dotazníků plus další dva ohlasy na anketu (v jiné formě). Tento materiál byl vyhodnocen a výsledky byly předloženy účastníkům konference.

2. Zpracování materiálu nabylo (zásluhou Mgr. B. Hladké z MFF UK) především podoby grafů, jejichž projekci na konferenci komentoval prof. J. Kořenský. Grafy poskytly nejprve informaci o věkovém a regionálním složení respondentů. Dále se ukázalo, že převažují (z jednotlivých anketních nabídek) tyto názory:

- aby spisovná čeština byla ponechána svému přirozenému vývoji (způsob jejího užívání záleží na odpovědnosti mluvčích);
- aby kodifikace spisovného jazyka byla pro uživatele jen oporou, orientační pomůckou a aby sloužila k překonávání sociálních a vzdělanostních rozdílů mezi uživateli;
- z navržených kritérií spisovnosti byla nejvýše postavena

funkční platnost a celonárodní přijatelnost, až na posledním místě historická ustálenost;

- mezi možnými oblastmi a způsoby zjišťování spisovné normy byly nejvýše hodnoceny: úzus "vzdělanců", ankety mezi "vzdělanci" a odborníky-bohemisty; dále úzus krásné literatury a sdělovacích prostředků; až na dalších místech se objevily průzkumy postojů laické veřejnosti;
- školní výuka by měla být postavena především na požadavcích efektivního dorozumívání.

Jisté diference v názorech na způsoby zjišťování normy, informování o ní, kodifikace spisovné češtiny se projeví mezi staršími a mladšími skupinami respondentů, také mezi respondenty českými a moravskými. V zásadě však převažovaly výše uvedené názory a bylo konstatováno, že jistá různost postojů ke spisovné češtině je jevem přirozeným a pozitivním. Pokud jde o názory na Grémium, převládla odpověď, že by mělo sloužit veřejnosti jako odborný servis.

3. Volné odpovědi na otevřené anketní otázky interpretoval na konferenci dr. O. Hausenblas. Uvedl jednotlivé zajímavé názory na to, jak často a v jaké podobě vydávat různé kodifikační příručky (zde se postoje respondentů velmi lišily; mj. se zdůrazňovalo, že např. syntax a výstavbu textu nelze kodifikovat, ale že i pro tyto roviny jazyka je třeba zpracovávat určité doporučující příručky, "vzorníčky", stylistiky výběru výrazových prostředků apod.). Odpovědi se týkaly i problému, nakolik mohou lingvisté ovlivňovat úzus uživatelů, zda je např. možná určitá kontrola úrovně vyjadřování ve sdělovacích prostředcích. Častěji se objevil názor, že kodifikace má "pokulhávat za normou" (neměla by vývoj předjímat, usměrňovat, urychlovat, ale ani brzdit). Hlavním pramenem zjišťování normy v následujícím období by se měl stát český národní korpus.

4. Další jednání bylo věnováno rozpravě.

Prof. Čermák připomněl rostoucí význam Českého národního korpusu jako největšího zdroje informací o současné češtině a jejím užívání (tento zdroj je dostupný všem uživatelům

prostřednictvím elektronických sítí).

Prof. Komárek anketu neodeslal, protože při jejím vyplňování narazil na těžko řešitelné problémy; způsob formulace některých "vizí" pokládá za voluntaristický. Sám zdůrazňuje přirozený, kontinuální vývoj normy (i názorů uživatelů) - oproti zásahům, které pochopitelně nemusí být pro nehomogenní množinu mluvčích přijatelné. Příkladně se k tomu, aby kodifikace v nejbližších letech nedoznala podstatných změn a aby případné zásahy vedly výhradně k zprůhlednění a zjednodušení pravidel užívání češtiny. Pokud jde o Grémium, domnívá se, že iniciativa k jeho založení vzešla z bouřlivé situace vzniklé při vydání pravopisných Pravidel a z tehdejší averze k ÚJČ. Je přesvědčen, že tato situace nadále netrvá, a pokládá tudíž funkci Grémia za spornou.

Prof. Sgall vyjádřil uspokojení nad tím, že anketa ukázala převahu funkčního hlediska a orientace na zjišťování normy a informování o ní, a rovněž nad tím, že respondenti zřejmě neinklinují k proměnám kodifikace v nejbližší době. Sám doporučuje asi následující dlouhodobý postup směrem k veřejnosti:

- přestat s vnucováním knižních jevů do běžně užívané spisovné češtiny (podle J. Běliče: "zbavovat ji tvarů nemluvných");
- stavět do popředí funkční rozvrstvení češtiny (kterému už ustoupilo rozvrstvení regionální);
- šířit povědomí o tom, že uživatelé mají volnost výběru jazykových prostředků podle komunikační situace a funkce promluvy (aniž by v tom byli omezováni předpisy, zákazy apod.), posilovat vědomí nutné a užitečné rozmanitosti;
- kritizovat mrzačení jazyka v důsledku nedbalosti či neorganických zásahů zvnějšku;
- neprezentovat opozici spisovnost/nespisovnost černobíle; neposuzovat negativně pronikání některých nespisovných prvků do standardu (např. u regionálně rozlišených dvojic, mj. u lexikálních moravismů).

K problému Grémia navrhl pravidelná setkání tohoto typu (i bez pořádání náročných anket), kupř. jednou za tři semestry, kde by bylo možno diskutovat o vývoji jazykového úzu, názorů na něj, o vydaných publikacích atd. Dává přednost tomuto řešení před zřizováním nových orgánů.

Prof. Jelínek konstatoval, že anketa dopadla "kupodivu" dobře a že v ní převládly přístupy Pražské školy. Soudí, že období liberalismu ve společnosti by mělo znamenat i konec zásahů do vývoje spisovné češtiny. Ani on nedoporučuje zásahy do kodifikace v dohledné době - spíše je pro otvírání spisovného jazyka nespisovným prostředkům "krůček po krůčku". Připomněl, že je třeba respektovat odlišné jazykové povědomí Moravy. Určité nedořešené otázky, které se stávají předmětem dotazů veřejnosti, je ovšem někdy třeba posoudit; proto by podle jeho názoru Grémium v určité podobě existovat mělo (jako platforma k výměně impulsů, ke koordinaci postojů mezi pracovníky ÚJČ a vysokých škol).

Prof. Daneš rovněž považuje za důležité vytvořit určitou základnu (i když ne s názvem "Grémium") pro výměnu názorů bohemistické obce. Publikace závěrů z těchto setkání by mohla pomoci i ke zvýšení prestiže lingvistiky u veřejnosti.

Další diskuse se ještě dotkla situace vzniklé v souvislosti s vydáním Pravidel a byla nadhozena možnost organizačně navázat na činnost někdejší pravopisné komise při kolegiu jazykovědy. Vcelku však účastníci preferovali možnost diskutovat o problémových jevech (byly uváděny některé příklady: bychom/by sme, přece/přeci aj.) na půdě JS a scházet se k tomu s určitou pravidelností.

Doc. Novák doporučoval diferencovanou prezentaci kodifikace spisovné češtiny (v podobě různých "žánrů" - podle potřeb a zájmů uživatelů). Je třeba mít se na pozoru, aby se lingvisté nestali obětí vlastních předpokladů, vlastní - někdy zavádějící - terminologie atd. Rovněž dr. Hausenblas zdůrazňoval potřebu konzistentní strategie ("policy"), která by se měla týkat pořádání budoucích konferencí, případných dalších anket i prezentace výsledků.

Podle dr. Hlavsy se anketa soustředila spíše na otázky, které nejsou v současné jazykové kultuře v centru pozornosti. Je třeba vycházet ze zájmů veřejnosti, které zachycuje jazyková poradna, a zaměřovat se - proti tradičním problémům normy a kodifikace - spíše na různé jazykové módy týkající se významů slov, frazeologie, syntaxe, slovosledu atd. Doporučuje najít fórum pro diskusi o těchto otázkách a přispět tak i k orientaci školní

se zabývá stať Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes (in: Travaux linguistiques de Prague, 2, 1966, s. 257-275) přispívající k propracování těchto tradičních termínů a aplikující je na lexikální systém češtiny. Kritéria pro určení příslušnosti lexikálně-sémantických jednotek k centru nebo periférii jsou zde stanovena na základě jejich podrobné analýzy.

Programový charakter má příspěvek K úkolům české lexikologie (in: Slovo a slovesnost, 29, 1968, s. 259-276). J. Filipec zde rozlišuje čtyři zdroje současné české synchronní a systémově chápané lexikologie - zkušenosti zpracovatelů jednojazyčných a dvojjazyčných slovníků, teoretická návaznost na pražskou školu, kritické využití cizích strukturálně orientovaných škol (ženevská a kodaňská škola, deskriptivismus, generativní gramatika) a vliv dalších zahraničních lexikologických a lexikografických děl, zvláště francouzských a sovětských. Nemá-li být lexikální jednotka pouze staticky popsána, je nutné všimnout si celkem sedmi jejích aspektů: lexikální formy, gramatické utvářenosti lexikální jednotky, významu, sémantického kontextu, gramatického kontextu, stylistického příznaku a četnosti.

Dalšími problémy, které stojí za pozornost, se zabývá stať Zur innersprachlichen Konfrontation von semantischen Teilstrukturen im lexikalischen System (in: Travaux linguistiques de Prague, 3, 1968, s. 105-118). Konstatuje se zde mj., že lexikálně-sémantický systém jakožto množství jednotek představuje makrostrukturu, jejíž členy jsou určeny nejruznějšími paradigmatickými vztahy, přičemž jsou zdůrazněny tři opozice: systém - text, systém - subjekt, systém - periferie.

V následujícím příspěvku, Zur Spezifik des spezielsprachlichen Wortschatzes gegenüber dem allgemeinen Wortschatz (in: Deutsch als Fremdsprache, 6, 1969, s. 407-414), se hovoří o shodách a rozdílech mezi termíny a ostatními prvky slovní zásoby a poukazuje se na fakt, že jejich konfrontace v rámci jednoho jazyka může být základem pro mezijazykové srovnání v rámci určité odborné terminologie.

Studie Zur Polysemie und lexikalisch-semantischen Sprachkonfrontation (in: Travaux linguistiques de Prague, 4,

1971, s. 217-228) sleduje otázku polysémie na materiálu českém, německém a ruském. Toto srovnání umožňuje autorovi rozlišit čtyři typy (a několik podtypů) polysémických lexémů, z nichž si z hlediska překladatelského podle našeho názoru zvláštní pozornost zaslouží především druhý (jeden polysémický lexém jednoho jazyka má dva nebo více ekvivalentů, např. měsíc-Mond/Monat-mesjac/luna) a čtvrtý typ (polysémické lexémy jsou ekvivalentní jen v primárním smyslu a jinak jsou zcela rozdílné, např. Abfall 1. svah; sklon, spád, snížení, pokles-skat, otkos, sklon, 2. odpad, odpadnutí-otstuplenije, 3. zbytek-ostatok; odpadek-otbros, 4. snížení, pokles, zmenšení, ústup-upadenije).

Přínosným příspěvkem k rozvoji konfrontační lingvistiky je stať Zur Problematik der Konfrontation des tschechischen und deutschen Wortschatzes (in: Beiträge zur konfrontierenden Sprachwissenschaft, hrsg. von E. Eichler, J. Filipec, B. Havránek R. Růžička, Halle/Saale 1976, s. 23-41). Předmětem autorova zájmu jsou zde česká slovesa pohybu a jejich německé ekvivalenty excerpané ze Siebenscheinova dvoudílného Česko-německého slovníku.

Jako další v pořadí byla do sborníku zařazena studie Vzájemná souvislost lexikální sémantiky a onomaziologie při konstrukci dílčích systémů v slovní zásobě (in: Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 17-25). Kromě metod analýzy směrů slov v sémantické komponenty jsou zde přiblíženy i nejdůležitější rysy charakterizující soudobý stav lexikální sémantiky: úsilí o systémově strukturální popis a výstavbu, metodologická propracovanost, empirismus a materiálová orientace a vztah k mimojazykové skutečnosti.

To, že konfrontační lingvistika vděčí J. Filipcovi za mnohé podnětné myšlenky, potvrzuje příspěvek Problematika konfrontace v lexikální zásobě (in: Slovo a slovesnost, 46, 1985, s. 201-214). Tak jako ve studii Zur Problematik der Konfrontation des tschechischen und deutschen Wortschatzes i zde se pracuje metodou symetrické konfrontace jazyků na základě společného metajazyka, tentokrát je však využit materiál český a ruský s přihlédnutím k situaci v němčině, angličtině a francouzštině.

Anglicky psaný příspěvek Lexicology and Lexicography. Development and State of the Research (in: The Prague School of Structural and Functional Linguistics, ed. Philip A. Luelsdorff, Amsterdam, Philadelphia 1994, s. 163-183) představuje čtenáři v přehledné a ucelené formě vývoj české lexikologie a její kořeny. Náznorně se zde ukazuje, jak uvědomělé a kritické přejímání cizích myšlenkových proudů a jejich prolínání s domácími tradicemi daly v prostředí pražského strukturalismu vzniknout originální české lexikologické teorii. K jejím čelným představitelům patří právě J. Filipce.

Téměř do dnešních dní nás zavádí poslední stať Lexikální norma (in: Slovo a slovesnost, 56, 1995, s. 190-203). S radostí lze konstatovat, že přívlastek "poslední" se vztahuje jen k tomuto sborníku. Od roku 1995 přibyla v bibliografii Josefa Filipce řada dalších položek, jak dosvědčuje jen její letmé prohlédnutí.

Pokud bychom měli najít rysy, které jsou společné všem uveřejněným příspěvkům, pak je to jejich zpracovanost a promyšlenost, terminologická jasnost a přehlednost, obdivuhodná orientace v odborné literatuře domácí i zahraniční dokumentovaná jejím úctyhodným seznamem.

Pro celkovou grafickou úpravu sborníku bohužel nebylo nejšťastnějším řešením přetisknout texty v jejich původní grafické podobě. Liší se tak nejen typ a velikost písma, ale i způsoby uvádění poznámek a citace literatury. Nesnáze s tím spojené vynikají v okamžiku, kdy se v článku objeví odkaz na další část téže studie, ovšem s původní paginací - např. na s. 25 se vybízí k srovnání s textem na s. 261n. Teprve podle bibliografického údaje prvního vydání uvedeného v obsahu sborníku zjistíme, že nynější strana 25 byla původně 259. stranou, takže straně 261 odpovídá strana 27 tohoto vydání.

Tyto drobné nedostatky jsou však bohatě převáženy významem a kvalitou sborníku. Těžko bychom hledali jinou práci (kromě České lexikologie J. Filipce a F. Čermáka), kde bychom se mohli na jednom místě seznámit s teoretickými základy české moderní lexikologie a lexikografie. I to je jeden z důvodů, proč budou Studia lexicologica jistě i v budoucnosti vyhledávána a pečlivě

studována novými generacemi našich i zahraničních lexikologů a lexikografů.

Milan Harvalík

E. Lotko: Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí). Olomouc, UP 1997

Ve Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci vyšla v roce 1997 kniha E. Lotka s názvem Synchronní konfrontace češtiny a polštiny. Autor, známý bohemistům a polonistům především svými pracemi o současném polském a českém jazyce, touto prací završil mnohaletá usilovná bádání na poli konfrontace současného českého a polského jazyka a uspokojil všechny, kdo na takovou publikaci již dlouho čekali.

Ačkoliv vědeckých prací o konfrontaci češtiny a polštiny bylo v minulosti napsáno více (Lotko sám je autorem několika z nich), vždy šlo o práce dílčí. Dosud chyběla publikace, která by problém postihovala systematicky a komplexně, a to v širších typologických souvislostech. Tuto mezeru zcela bezpochyby zaplnila recenzovaná práce.

Některé stati zařazené do této publikace byly otištěny již dříve v různých vědeckých sbornících a v odborných časopisech. Autor je však modifikoval, doplnil a především aktualizoval. Výsledkem těchto rozsáhlých úprav je soubor statí tvořící harmonický celek, díky němuž se uživateli dostává uceleného pohledu na aktuální stav konfrontačního výzkumu polštiny a češtiny, tedy jazyků geneticky sice příbuzných, ale typologicky značně rozdílných. Dalším pozitivním rysem této práce je velmi obsáhlá bibliografie nejnovějších publikací, umístěná za jednotlivými kapitolami.

Jak sám autor v úvodu předesílá, kniha je určena studentům, postgraduátům a všem zájemcům, čili široké čtenářské veřejnosti. S tímto posláním koresponduje jazyk publikace, který je výstižný, pregnantní, ale srozumitelný, jazyk, který čtenáře neodradí, ale naopak zaujme.

Recenzovanou prací tvoří 12 relativně samostatných statí majících tematickou návaznost. To dává uživateli možnost dobře se v celé publikaci orientovat.

V první stati, která se obecně zabývá typologií a konfrontací češtiny a polštiny, autor shodně s citovanými názory jiných badatelů (Skalička, Popela, Sgall, Goroděckij, Hjelmslev) poukazuje na nezbytnost a užitečnost typologického přístupu ke srovnávaným jazykům. To demonstruje na podrobném výčtu typologicky relevantních jevů v češtině a polštině, jako jsou např. alternace fonémů v sémantémech, univerzální koncovky, stupeň dějového dynamismu verba finita a způsob tvoření nových pojmenování. Podotýká ovšem, že charakterologická typologie je jen jedna z metod popisu jazyka. Upozorňuje na nutnost brát v úvahu také tzv. extralingvistické faktory, mezi něž zahrnujeme zejména faktory sociolingvistické a psycholingvistické.

Druhá stať, zabývající se typologicky relevantními jevy morfonologického plánu obou jazyků, tematicky úzce souvisí s předcházející. Autor zde podrobně pojednává o alternacích fonémů v morfémech, tedy o jevech, které jsou (na rozdíl od jazyků izolačních a aglutinačních) pro češtinu a polštinu symptomatické. Lotko konstatuje, že výrazným jevem, signalizujícím - mimo jiné - ústup z pozice flektivnosti, je tendence k likvidaci těchto alternací. Upozorňuje také na vztah ke gramatické kongruenci. Proto na závěr konstatuje, že "... v češtině existuje relevantní hojnost morfonémů a důsledně se uplatňuje gramatická kongruence. Naproti tomu v současné polštině pozorujeme menší počet morfonémů a určité oslabení úlohy gramatické kongruence" (str. 23).

Stať třetí je věnována typologickému pohledu na českou a polskou slovní zásobu. Autor dospěl k závěru, že míra flexivnosti je u každého jazyka jiná. Polština se v porovnání s češtinou jeví jako méně flexivní. Svědčí o tom mimo jiné množství značkových pojmenování, produktivní tvoření kompozit, sdružená pojmenování různého druhu, analytický způsob stupňování, omezené přechylování aj.

Kolokací v češtině a polštině se Lotko zabývá ve čtvrté stati. Zkoumání tohoto jevu je - podle autora - velmi důležité

také z hlediska glottodidaktického a translátologického a jeho výzkum v obou jazycích zdaleka není u konce. Zde je na místě autorovo konstatování, že kolokační jevy se v jazyce obtížně zkoumají a ještě obtížnější je v tomto případě vyvozování obecných závěrů. Velkým přínosem této kapitoly jsou hojně příklady odlišných kolokačních vazeb v češtině i v polštině.

Pátá stať pojednávající o synchronní konfrontaci českých a polských adjektiv je poměrně rozsáhlá. Autor zde naznačil některé rozdíly mezi oběma jazyky ve funkčním užití adjektiv, v jejich slootovorné stavbě a sémantice. Neomezuje se však na pouhou konstataci, ale z předložených faktů vyvozuje praktické závěry pro překladatelsko-tlumočnickou praxi.

O spojitelnosti sloves s infinitivem pojednal autor ve stati šesté. Na dostatečně reprezentativním množství příkladů dokázal, že pro polštinu je charakteristická větší spojitelnost sloves s infinitivem. Naproti tomu čeština užívá infinitivních konstrukcí v omezené míře a dává přednost explicitní predikaci ve vedlejší větě před polovětnými konstrukcemi s infinitivem. Pro překladatele to znamená, že v zájmu dobrého překladu je třeba respektovat výrazové prostředky vlastní danému jazyku, tj. při překladu do češtiny preferovat verbální prostředky před prostředky nominálními.

Mezi nejobsáhlejší patří sedmá stať, v níž autor analyzuje vazby s prostými a předložkovými pády. Upozorňuje v ní na významný růst předložkových vazeb a ústup pádů prostých zejména v polštině, což je vyvoláno jak vlivy vnitřními, tak vnějšími (např. kontaktem s jinými jazyky).

Zkoumání implicitnosti a explicitnosti vyjádření obsahových vztahů je předmětem v pořadí osmé stati. Tato problematika je velmi významná také pro potřeby translátologie a pro glottodidaktickou práci. Příkladový materiál byl vyexcerpován ze stylově různých textů. Autor konstatuje, že větší explicitnost polštiny lze považovat za odklon od flexivního deduktivního konstruktů, naproti tomu krajně flexivní čeština inklinuje právě k implicitnosti.

V deváté stati soustřeďuje E. Lotko svoji pozornost na problematiku negace v češtině a polštině. Dospívá k obecnému

závěru, že v současné češtině dominuje zápor větný nad záporem členským, naproti tomu v polštině je silnější zápor členský. Hlavní příčina rozdílného využití obou typů gramatického záporu souvisí - podle autora - s typologickými rysy analyzovaných jazyků, zejména s odlišnou úlohou verba finita ve větě.

Následující (desátá) stať je úzce spjata s předcházející, pojednává totiž o některých rysech lexikální negace. Autor poukazuje na fakt, že méně flexivní polština ve způsobech lexikální negace stojí blíže ruštině než flexivnější češtině.

Mezi nejzajímavější bezesporu patří stať pojednávající o problematice zrádných slov v češtině a v polštině (sám Lotko je autorem velmi úspěšné publikace o zrádných slovech v obou těchto jazycích). Autor zde předkládá čtenáři vlastní chápání pojmu zrádná slova a upozorňuje na různé aspekty jejich zkoumání. Kromě tradičních aspektů (sémantického a stylistického) uvádí některé další, jež obohacují pohled na tuto problematiku (aspekt systémový, ortoepický, mluvnický, promluvový a genetický). Rozsáhlý seznam citované literatury je dokladem toho, jak hluboce a všestranně se autor tímto problémem zabýval a jak významné místo zaujímá v široké škále jeho zájmů.

Závěr této velmi zajímavé publikace tvoří stať věnovaná překladu z geneticky blízkého jazyka a dále jazykovým kompetencím překladatele. Soudy, které zde autor vyvozuje, jsou obecně platné, a proto aplikovatelné i na jiné jazyky. Velmi cenné jsou jeho poznatky o jazykové kompetenci překladatele doložené autentickými výpověďmi překladatelů z polštiny.

Lotkova kniha velmi přesvědčivě popisuje vzájemné vztahy mezi češtinou a polštinou. Autor zjištěné rozdíly nevysvětluje pouze teoreticky, ale vyvozuje z nich praktické závěry adresované všem uživatelům obou jazyků. Příručka je koncipována tak, aby sloužila také potřebám translologie. Je třeba ocenit i teoretický a metodologický přínos recenzované knihy. Lotko v ní navazuje na práce a výsledky Pražské školy a spojuje je s teoretickými výzkumy polské jazykovědy.

Iva Dobrotová

XX

Diskuse

XX

V tomto dvojčísle Jazykovědných aktualit jsme se rozhodli v rubrice Diskuse publikovat počítačové graficky vyjádřené zpracování ankety, kterou Jazykovědné sdružení uspořádalo v souvislosti s myšlenkou založit Grémium pro českou jazykovou praxi. O výsledcích této ankety jsme informovali účastníky zasedání, které se konalo 11. prosince 1997 (viz Zpráva o činnosti JS ČR a Zápis z konference o výsledcích ankety v tomto dvojčísle Jazykovědných aktualit). Považujeme za užitečné získané poznatky zveřejnit i tiskem a učinit je tak dostupnými našim čtenářům, i když jsme si vědomi toho, že jejich prezentace není snadnou záležitostí. Bylo by možné výsledky počítačového zpracování pouze verbálně interetovat, ale jevílo se nám jako autentičtější prezentovat text ankety a dotazníku, který ovšem značná část čtenářů již zná, spolu s vybranými grafy doplněnými minimální legendou. Předpokládáme, že čtenáři si grafy postupně prostudují, přičemž k orientaci v nich jim pomohou odkazy označené Anketa (s upřesňujícím číselným odkazem) a Dotazník s týmž typem upřesnění. Pokud publikace těchto výsledků bude alespoň některé čtenáře inspirovat k tomu, aby napsali příspěvky do naší stále probíhající diskuse, budeme velmi rádi.

Redakce Jazykovědných aktualit i touto cestou děkuje Mgr. B. Hladké za počítačové a grafické zpracování výsledků ankety.

Anketa pro účastníky konference o poslání Grémia pro českou jazykovou praxi

Vážení přátelé,

Hlavní výbor Jazykovědného sdružení ČR hodlá po letních prázdninách 1997 uspořádat odbornou konferenci o úkolech a formách činnosti Grémia pro českou jazykovou praxi (dále G).

Stanovisko HV JS k myšlence Grémia je třeba konfrontovat s míněním českých bohemistů.

HV se domnívá, že G by mělo hlavně vysvětlovat, ukazovat na pozitivních příklady, tedy poskytovat orientační nástroje, a také sloužit školní výchově i další osvětě, podávat odbornou, avšak srozumitelnou kritiku jazykové praxe ve veřejném sdělování i kritiku příruček a učebnic. Členové HV se přiklánějí k *pojetí G jako společné platformy bohemistů*, která by měla vybudovat v očích veřejnosti svou odbornou autoritu, a na jejím základě *pomáhat kulturním, nikoli dřekčivým způsobem* soudobé jazykové praxi směrem k vyšší kultuře vyjadřování. Mají čeští bohemisté názory obdobné, jiné, protichůdné? *Úkolem naší ankety je právě toto zjišť.* Stylistické, sociální, věcné rozvrstvení dnešní češtiny znemožňuje vydávat apodiktické soudy, vyžaduje naopak *práci s argumentem, s objasněním posuzovacích kritérií*. O nalézání a výběr takových kritérií se jazykovědci dnes musejí podělit s ostatní odbornou a posléze i laickou veřejností, protože k pochopení rozmanitých jazykových a řečových jevů bude ona veřejnost muset sama s kritérii kvalitně zacházet. Takové *procesuální pojetí činnosti Jazykovědného grémia* navíc umožní, aby byly *respektovány i rozdíly v odborném pojetí* řady jazykových jevů mezi bohemisty.

A. Pročtete si prosím následující popis tří různých vizi vývoje současného spisovného jazyka a jazykové situace a tři možné podoby a funkce Grémia.

Vaše odpovědi na ilustrativní podotázky u popisů Vám pomohou vymezit své stanovisko. Uvitáme, pokud si písemně odpovědi na ilustrativní podotázky přinesete s sebou na konferenci. *Svou názorovou pozici* vzhledem k nabídnutým nebo jiným představám *prosím po přečtení vyjádřete v Dotazníku zaškrtnutím políčka v tabulce 1. - "Vize o situaci češtiny" a v tabulce 2. - Fungování Grémia a zašlete je spolu s odpověďmi v části B do 23.5.1997. Adresa: Jazykovědné sdružení, JS ČR, Jilmová 33, 130 00 Praha 3.*

Pokud jste zastánci některého pojetí již vysloveného jinde (např. v JazAkt, NR, v monografiích ap.), zapíšte na řádce "Jiné vize" *bibliografický údaj* včetně stránkového odkazu, abychom mohli takový popis vyhledat. Můžete také *svou vlastní odlišnou představu* napsat do řádků nadepsaných "Vaše vlastní vize". Domníváte-li se, že pro společnost i jazykovou praxi není potřebné nebo žádoucí s žádnými "vizemi", tj. celkovými koncepcemi jazykové situace pracovat, zaškrtněte poslední políčko vpravo.

Jazyková situace češtiny

VIZE 1: "Zjednodušení, ale přisnost" Spisovný jazyk se bude sblížovat s běžnou mluvou, a to "sám od sebe" a/nebo zásahy kodifikačními. Jako spisovné budou pro psaný jazyk kodifikovány i tvary, slova i konstrukce dosud jen hovorové, nebo dokonce nespisovné (např. tvary na *-ma, těchže, kupuju, tisknul, okna byly rozbité ap.*) a dosavadní neutrální tvary spisovné psané budou (postupně) *vytačeny do archaiznosti*. Tím bude ve spisovném jazyku *omezena dubletnost* v tvoroslovi i pravopise a výslovnosti. Kultivované vyjadřování bude vyžadovat méně norem

vzdálených běžnému úzu mluvčích. Péči dosud věnovanou formálním stránkám jazyka bude nutné a možné věnovat problémům jasné a přehledné stylizace ap.

Veřejné instituce (sdělovací prostředky, mluvčí úřadů ap.) budou *moci být volány k zodpovědnosti* za dodržování takových jednodušších pravidel spisovnosti, *mezi jejich kritiky bude možná shoda. Školní výuka bude jednodušší*, prohršky proti spisovnosti bude možné u žáků lépe kontrolovat a zároveň se víc věnovat stylistickému výcviku a literární výchově.

ILUSTRATIVNÍ PODOTÁZKY 1

1.1 Má kodifikace SJ povolovat další dosud nespisovné prostředky?

1.2 Ve které jazykové rovině?

1.3 Je třeba nějak udržovat rozdíl mezi formálnějším a neformálním (oficiálním a neoficiálním) vyjadřováním? Jak?

1.4 Má být posilován rozdíl mezi spisovností v psaném x mluveném jazyce?

1.5 Jaké jsou v takové situaci úkoly školní výuky češtině?

1.6 S čím v uvedené vizi, pokud ji V CELKU přijímáte, byste ROZHODNĚ nesouhlasili?

VIZE 2: "Mnohé prostředky, různé účely, vyšší náročnost" Spisovný jazyk se bude dále *diferencovat na formálnější a neformální*, a to "sám od sebe a/nebo zásahy kodifikačními. Kodifikaci budou pro psaný jazyk (postupně) přijímány i tvary, slova a konstrukce dosud nespisovné nebo pouze hovorové (*-ma, těchže, kupuju, tisknul, okna byly rozbité ap.*). Tvary dosud výhradně spisovné zůstanou vedle nich jako *prostředky formální*. Spisovná čeština tak bude mít větší podíl na komunikaci (bude-li tedy fungovat i v situacích neformálních) než dosud. Ve školní výuce bude třeba více dbát na dovednost zhodnotit situaci a vybrat vhodné jazykové prostředky.

Od veřejných institucí (od sdělovacích prostředků, od mluvčích úřadů ap.) bude možné požadovat dodržování rozdílů v míře formálnosti podle povahy sdělení a podle jeho adresátů.

ILUSTRATIVNÍ PODOTÁZKY 2:

2.1 Má být širší než dosud uplatňováno lišení vyšší a nižší míry spisovnosti (nebo lišení na jevy žádoucí - akceptované - tolerované)?

2.2 Ve kterých jazykových rovinách by rozlišení na formální-neformální mělo být prosazováno PŘEDEVŠÍM?

2.3 Které nespisovné jevy považujete za aktuální "kandidáty" na kodifikovanost pro spisovné vyjadřování neformální?

2.4 Jak by se mohlo napomoci udržení povědomí o normě?

2.5 Jaké jsou v takové situaci úkoly školní výuky češtině?

2.6 S čím v uvedené vizi, pokud ji V CELKU přijímáte, byste ROZHODNĚ nesouhlasili?

VIZE 3: "Přirozený vývoj spisovného jazyka a vlastní zodpovědnost mluvčích"

Jazyková situace zůstane podobná jako dosud, bez významných posunů ani k neformálnosti, ani k formálnosti. Kodifikace v příštích desetiletích nedozná podstatné proměny ani co do celkového pojetí, ani v jednotlivých jevech. Dubletní prostředky bud' najdou rozličné uplatnění, anebo pomalu ustoupí. Uživatelská veřejnost postupně sama vyvine jistou diferenciaci prostředků tam, kde to bude potřebné. Variantnost v projevech se ustálí na poměrně vyšší úrovni, míra spisovnosti získá postupně zřetelnější sociální, funkční nebo situační příznak. Úkolem školy bude pomáhat žákům orientovat se v jazykové situaci, budovat přiměřený kritický i tolerantní postoj k jazykové praxi.

Na specifikaci funkce různých prostředků budou mít pozitivní i negativní vliv i veřejné instituce (sdělovací prostředky, mluvčí úřadů ap.).

ILUSTRATIVNÍ PODOTÁZKY k VÍZI 3:

3.1 Které nové nebo kolísající jevy v dnešní spisovné praxi Vám osobně vadí?

Rozlište důvody: racionálně X pocitově

3.2 Považujete takový "samovývoj" spíše za úpadek, nebo za cestu tříbení jazyka?

3.3 Domníváte se, že dobovým vlivům cizích jazyků je třeba čelit vědomě, nebo že spíše odeznějí samy?

3.4 Jaké jsou v takové situaci úkoly školní výuky gramatiky, syntaxi, slohu?

3.5 Způsobí podle Vás vyšší míra variantnosti jazykových prostředků nevratné rozkolísání jazykového povědomí a citu?

3.6 S čím v uvedené vízi, pokud ji VCELKU přijímáte, byste ROZHODNĚ nesouhlasili?

Nyní zakřížkujte svou názorovou pozici v dotazníku do Tabulky 1. - "Vize o situaci češtiny" do některého dílku žebříčku podle míry svého souhlasu s předloženými nebo Vám známými vizemi. Domníváte-li se, že pro společnost i jazykovou praxi není potřebné nebo žádoucí s žádnými "vizemi", tj. celkovými koncepcemi jazykové situace pracovat, zakřížkujte poslední políčko vpravo (0).

Fungování Grémia pro českou jazykovou praxi:

I. "Grémium jako veřejný garant jazykové kultury" Grémium bude *kontrolovat jak školskou praxi* (schvalováním učebnic a osnov), tak různé *veřejné kursy* (schvalováním projektů a akreditací jejich provozovatelů). Grémium by mělo také být *rozhodčí institucí* v případných sporech o výklad mluvnice a Pravidel, případně též o výklad existujících neumeleckých textů po stránce jazykové (textů právních i jiných odborných, zpravodajských, politických ap.). (Pro tyto funkce musí Grémium být instalováno a financováno státem.)

II. "Grémium jako odborný servis veřejnosti" Grémium bude *evidovat jazykové jevy a stav jazykové kultury*, bude vydávat *doporučení* založená na své odborné autoritě, plynoucí z nerozpornosti výroků (jak výroky o různých jevech, tak výroky od různých odborníků budou bezrozporné).

Analýzami a posudky jazykové praxe, učebnic, učebních dokumentů (osnov, programů, projektů) a příruček učebnic i obecně praktických bude Grémium poskytovat veřejnosti promptní a spolehlivé *informace o kvalitě* těchto materiálů.

(Pro tyto funkce bude vytvořen společný mechanismus, který povede k efektivnímu fungování Grémia, a zároveň bude získána finanční fundace (grantem, dotací, nadačně ap.)

III. "Proti úpadku jazykové kultury!" Jazykovědné grémium bude skrze *sbor odborníků kontrolovat* kvalitu v *kodifikaci i v užívání* spisovného jazyka a bude *institucionálními prostředky* (dob rozdělení, schvalování, posudky) vést *uživatele k zodpovědnosti* za úroveň jazykové kultury. Grémium bude prosazovat jednoznačnou a poměrně nevariantní kodifikaci spisovné češtiny. (Pro tyto funkce bude Grémium mít povahu státní komise s práveru navrhnout sankce.)

Nyní zakřížkujte svou názorovou pozici v dotazníku do Tabulky 2. - Fungování Grémia do některého dílku žebříčku podle míry svého souhlasu s předloženými nebo Vám známými vizemi.

DOTAZNÍK - Zakřížkujte nebo doplňte odpovědi a dotazník zašlete do 23.5.1997 zpět na adresu sekretariátu Jazykovědného sdružení (JS ČR, Jilmová 33, 130 00 Praha 3).

K části A. - Jazyková situace a Grémium

Tabulka 1. - "Vize o situaci češtiny" - Vaše názorové pozice

Váš věk:										Kde jste prožil(a) většinu života? (okres)													
vize 1.		vize 2.		vize 3.		Vaše vize		jiné existující vize		0		vize 1.		vize 2.		vize 3.		Vaše vize		jiné existující vize		0	

4. Jiné vize jazykové situace:

autor:..... dílo:..... strany:.....
místo vydání:..... nakladatel:..... rok vydání:.....

5. Vaše vlastní vize jazykové situace: .....
(pište též na volný list k číslu 5)

Tabulka 2. - Fungování Grémia - Vaše názorové pozice

vize I.		vize II.		vize III.		Vaše vize		jiné existující vize		0	

IV. Jiné vize Grémia: autor:..... dílo:..... strany:.....
místo vydání:..... nakladatel:..... rok vydání:.....

V. Vaše vlastní vize Grémia: .....
(pište též na volný list k číslu V.)

Část B. - otázky o kodifikaci

Vhodné odpovědi zakřížkujte (případně i více k jedné otázce).

1. Jaký je podle Vás dnešní účel kodifikace a které jsou relevantní souvislosti, jež k tomu patří? (Kde to dává smysl, můžete vybrat i více možností!)

1.1 Má kodifikace za úkol

a) spíše určovat, co je ve spisovném jazyku dovoleno a co nikoliv, nebo

b) být spíše pomůckou, oporou a orientací pro kultivovanou praxi?

1.2 Co má být východiskem pro školní výuku, tedy základem koncepce předmětu?

a) právě kodifikace spisovného jazyka, nebo

b) kritéria efektivního dorozumívání?

1.3 Udržovat tradiční národní hodnoty (literární dědictví, duch jazyka, kulturní stabilita ap.) je

- a) jedním z hlavních cílů kodifikace
 b) spíše vedlejší účinek kodifikace

1.4 Kodifikace (a spisovné vyjadřování vůbec) má kromě regionálně sjednocovacího účelu sloužit také

- a) k rozlišení populace na "vyšší a nižší" vrstvy, resp. vzdělanější a méně vzdělané, nebo
 b) k překonání sociálních nebo vzdělanostních rozdílů tím, že kodifikace zpřístupní ("demokratizuje") spisovný jazyk?

1.5 Jaké další úkoly a funkce kodifikace v této souvislosti vidíte? .....

2. Jaká jsou podle Vás kritéria spisovnosti? Jaká je jejich hierarchie?

2.1 Doplňte a seřadte prosím kritéria spisovnosti jazykových prostředků v pořadí od nejdůležitějších/rozhodujících po neméně závažná, ale stále ještě potřebná (do žebříčku uvádějte zde uvedená čísla kritérií)

1. funkční platnost, 2. stylová platnost, 3. adekvátnost situaci nebo adresátovi, 4. celonárodní přijatelnost (regionální neutrálnost), 5. normanost (závažnost), 6. systémovost (ústrojnost), 7. historická ustálenost, 8. všeobecná rozšířenost mezi uživateli, 9. jednoduchost, 10. schopnost diferencovat významy,

11. .... 12. .... 13. .... 14. .... atd.

nejdůležitější > > > > méně důležité > > > málo důležité

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

2.2 Které oblasti a způsoby zjišťování spisovné normy (psané i mluvené) jsou nespolehlivé a nepoužitelné, a které přínosné a žádoucí? Zakřížkujte

nepoužitelné		žádoucí
úplně	mnohdy	
		úzus sdělovacích prostředků a
		úzus krásné literatury za posledních 50 let b
		úzus nejstarších mluvíčků c
		úzus mládeže d
		úzus vzdělaných mluvíčků e
		osobní úzus a preference kodifikátora f
		úzus a preference jeho okolí g
		pisemné projevy školní mládeže h
		slavnostní projevy a dokumenty i

			verejně průzkamny postojů j
			ankety o užívání jazykových jevů mezi bohemisty k
			ankety o užívání jazykových jevů mezi vzdělanci l
			ankety o užívání jazykových jevů mezi laiky m
			ankety o užívání jazykových jevů statisticky n vyváženého vzorku populace

Uvedte a vyhodnoťte i další způsoby a oblasti zjišťování spis. normy: .....

2.3 Je podle Vás spisovnou normu nutno spíše

- a) kodifikovat
 b) zjišťovat a průběžně o ni informovat

2.4 Jak lze interpretovat nesbody a rozpory mezi lingvisty v postoji k spisovnosti celkové i k jednotlivým jevům kodifikace? (i více odpovědi)

- a) jsou nešťastím, protože rozkolísávají povědomí o normě
 b) jsou pro kodifikaci přínosem, protože prohlubují poznání systému a úzu
 c) jsou projevem vývoje jazyka, a je třeba je tolerovat a respektovat
 d) jsou projevem vývoje lingvistiky, a jsou tedy nutné
 e) jsou projevem vývoje lingvistiky, a musejí tedy být cíleně sjednocovány
 f) jsou projevem osobní otižadostivosti jedinců a v lingvistice nemají mít místo
 g) jsou projevem nedisciplinovanosti nebo upřílišněného liberalismu odborníků a mají být odstraňovány
 h) jsou projevem přetrvávajících, ale překonaných postojů a přístupů (např. purismu) a mají být stále omdítány
 i) jsou projevem přetrvávajících, ale překonaných postojů a přístupů (např. purismu), ale omezují časem samy bezesky
 j) jsou projevem nízké kvality práce některých lingvistů a musejí být korigovány
 k) nejsou důležité a nemusí se s nimi nic dělat
 l) jsou projevem regionálních odlišností ve spisovné češtině a mají být tolerovány
 m) jsou projevem odlišného vztahu jedinců ke spisovnému jazyku jako kulturní hodnotě
- + další. Vaše interpretace a hodnocení: .....

2.5 Různost postojů vůči kodifikaci mezi lingvisty by podle Vás práci a efektu Crémea bránila, neškodila, anebo prospívala?

- a) bránila
 b) neškodila
 c) prospívala

2.6 Podle jakých principů se rozhodovat o době - podobě - důvodech pro vydání NOVÝCH kodifikačních příruček? Uveďte své návrhy na volný list k č.2.6:

2.7 Jaké metody nebo mechanismy má obecně k dispozici ten, kdo by chtěl zajistit dodržování normy jednak po vydání každé nové kodifikace, jednak v době konce její platnosti, kdy se norma posunula natolik, že se schyluje k vydání nové úpravy? Uveďte své návrhy stručně na volný list k č.2.7:

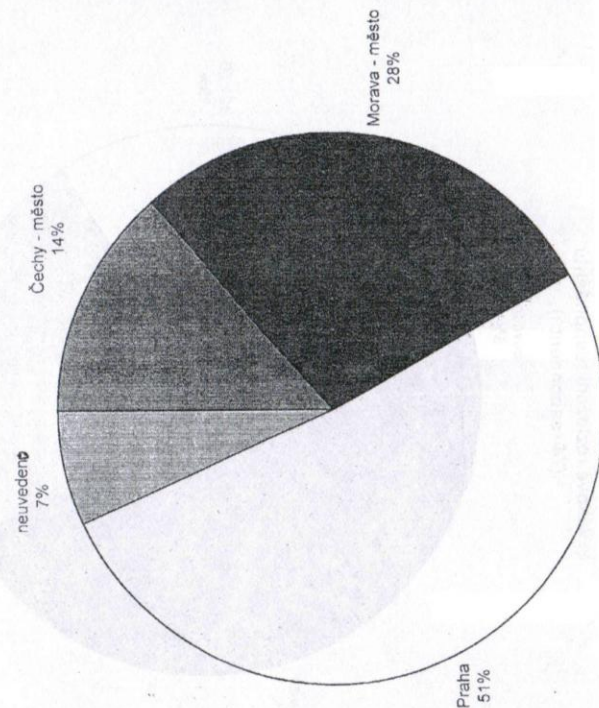
Další závažné poznámky a doporučení pro chystanou odbornou konferenci o činnosti grémia můžete napsat stručně na samostatný list.

Hlavní výbor Jazykovědného sdružení Vám děkuje za úsilí, které jste této anketě věnovali, a těší se na Vaše příspěvky k společné konferenci.

V Praze dne 19.4.1997

Za Hlavní výbor JS
PhDr. Ondřej Hausenblas
doc. PhDr. Jan Kořenský, Dr.Sc.
doc. PhDr. Pavel Novák, CSc.

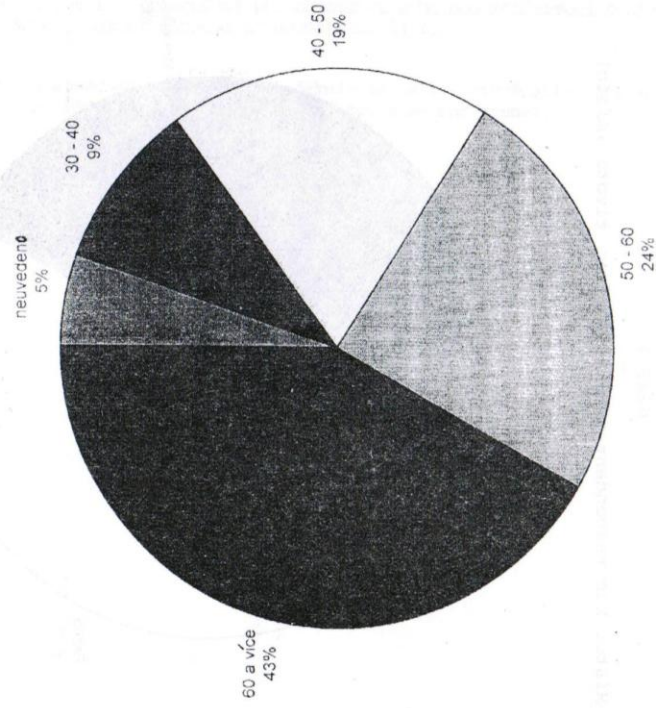
GRAF 1
Místo, kde respondent prožil většinu života (místo)

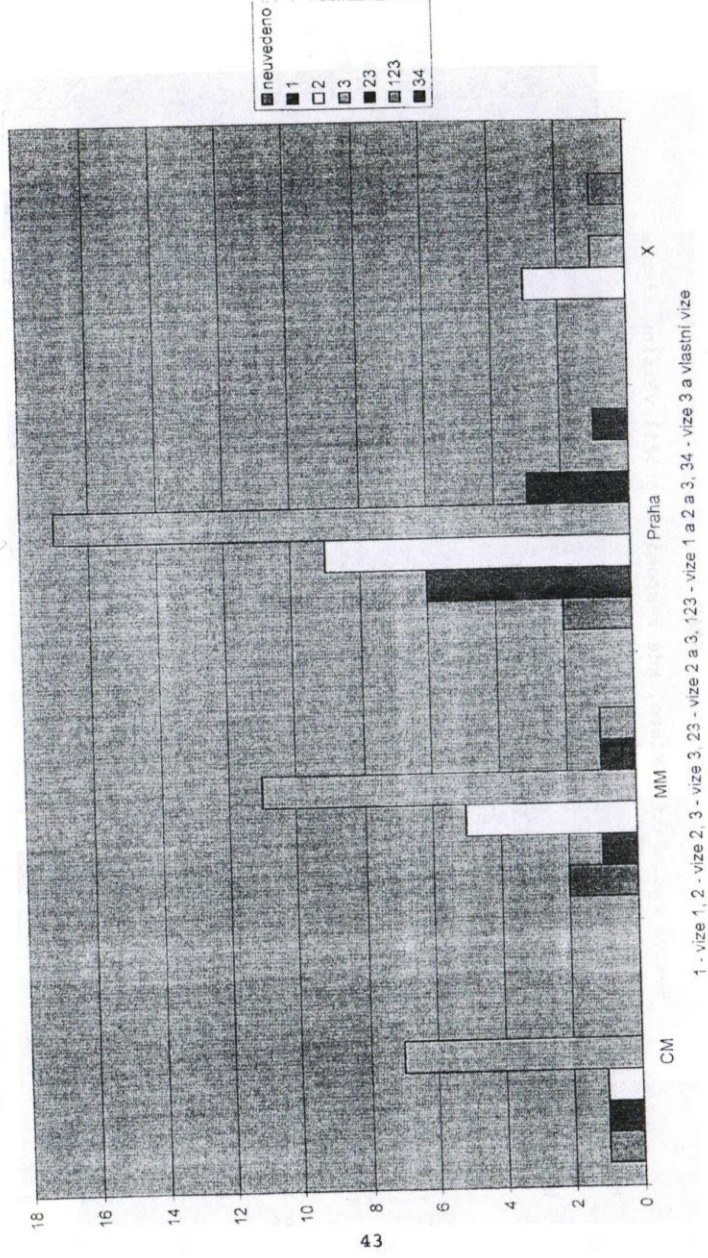
GRAF 2

Věkové rozložení respondentů
(74 respondentů)

GRAF 3

"Místo, kde respondent prožil většinu života" ve vztahu k tzv. vizím situace češtiny (viz Anketa A)

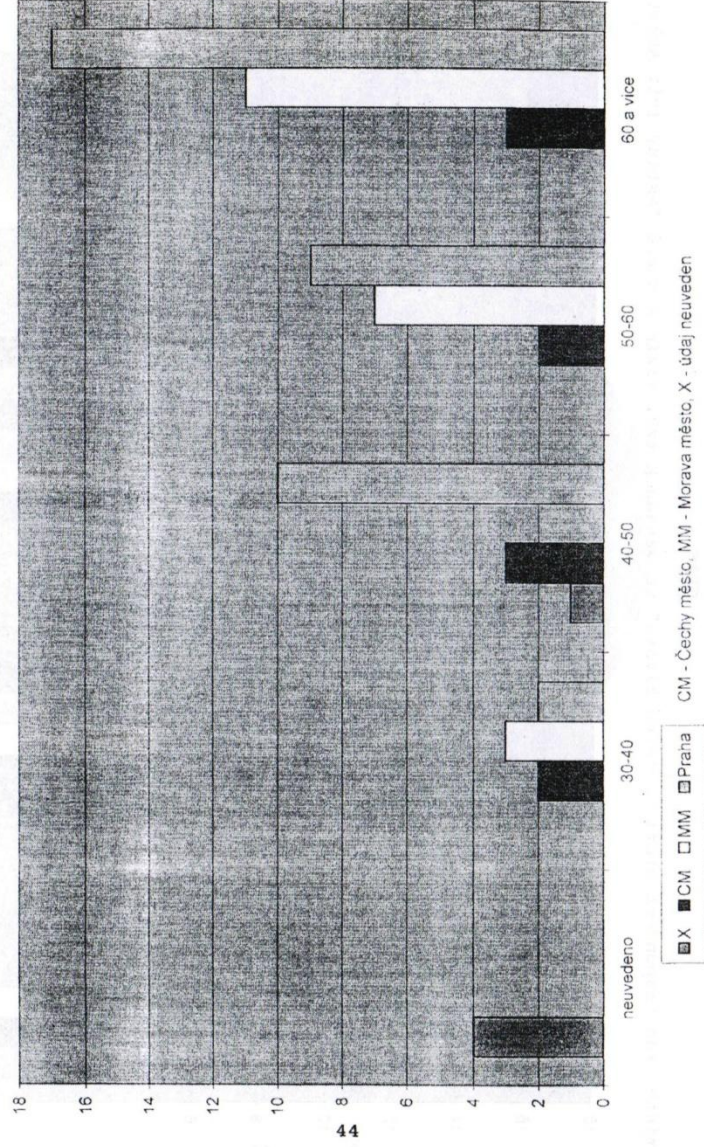

1 - vize 1, 2 - vize 2, 3 - vize 3, 23 - vize 2 a 3, 123 - vize 1 a 2 a 3, 34 - vize 3 a vlastní vize

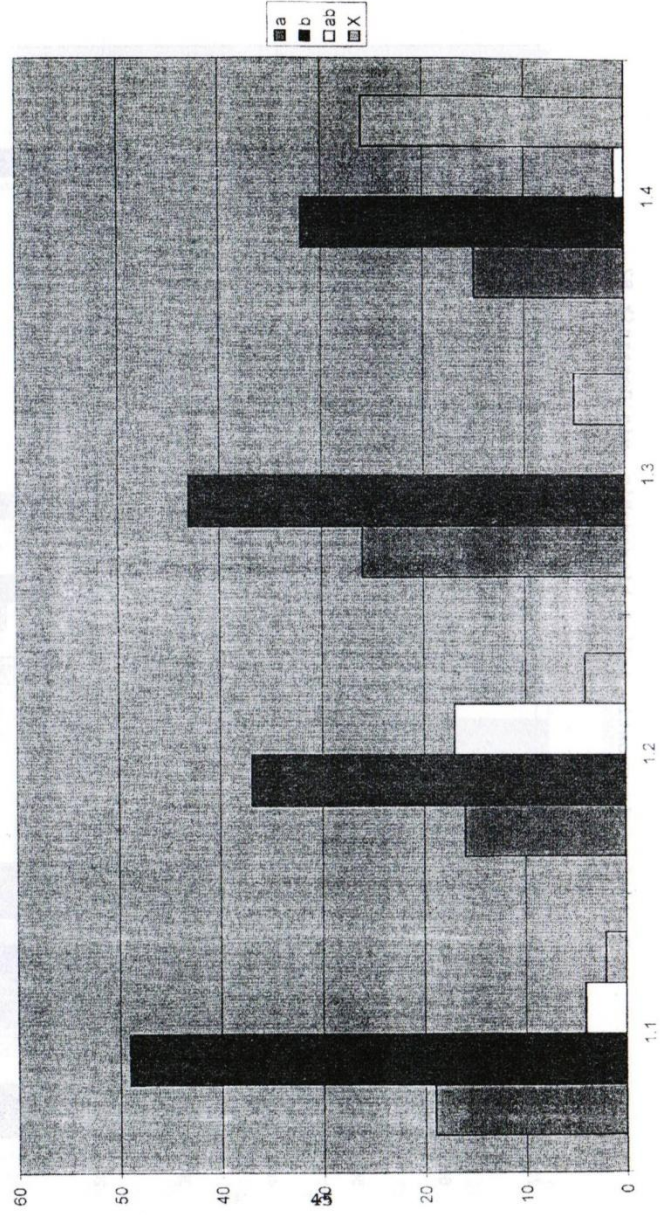
GRAF 4

Věkové rozložení - Místo, kde respondent prožil většinu života

GRAF 5

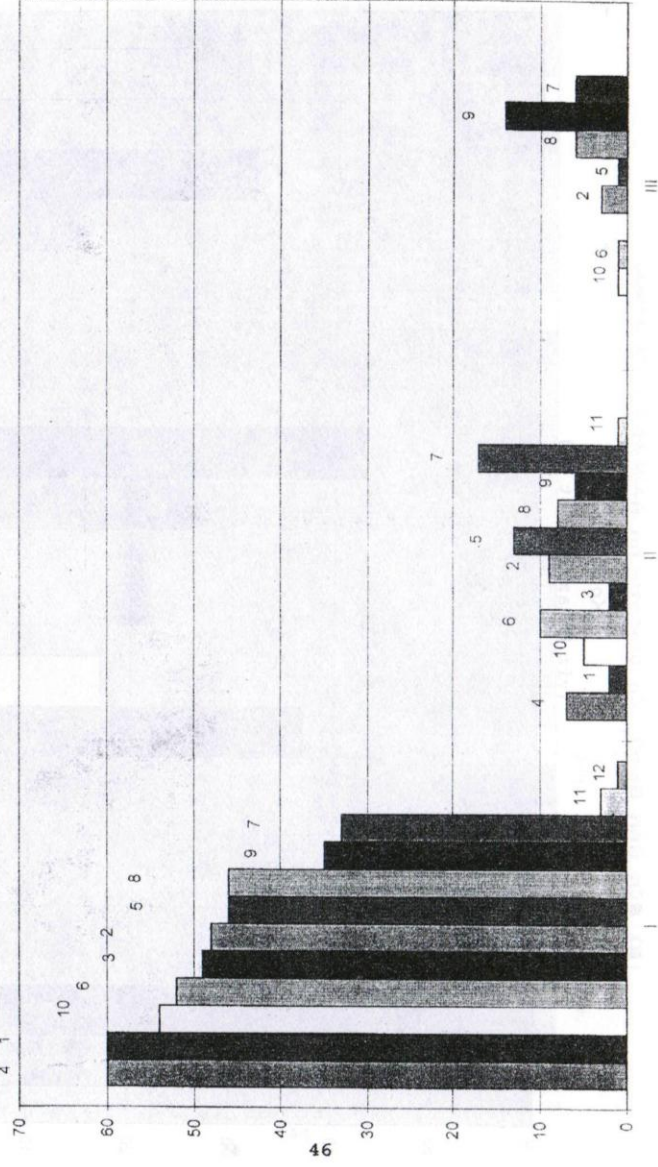
Kodifikace
(viz Dotazník část B1)

GRAFY 6
GRAF 6.1

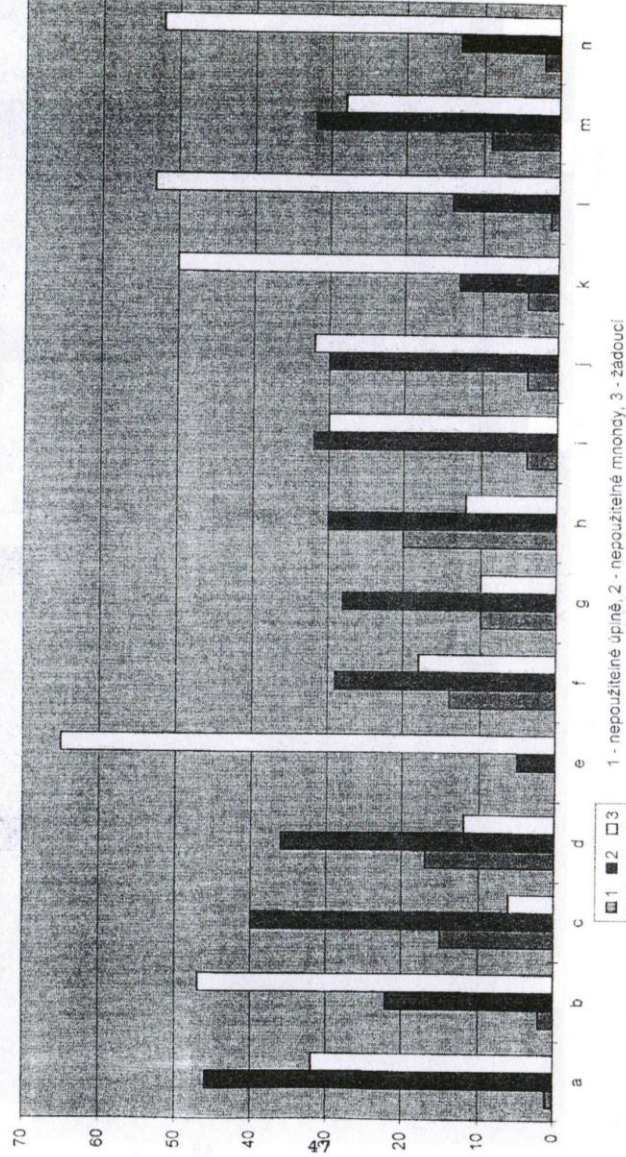
Kritéria spisovnosti, jejich hierarchie, viz Dotazník B2
Kritéria - 2.1

I - nejdůležitější kritéria
II - méně důležitá kritéria
III - málo důležitá kritéria

GRAF 6.2

Kritéria - 2.2

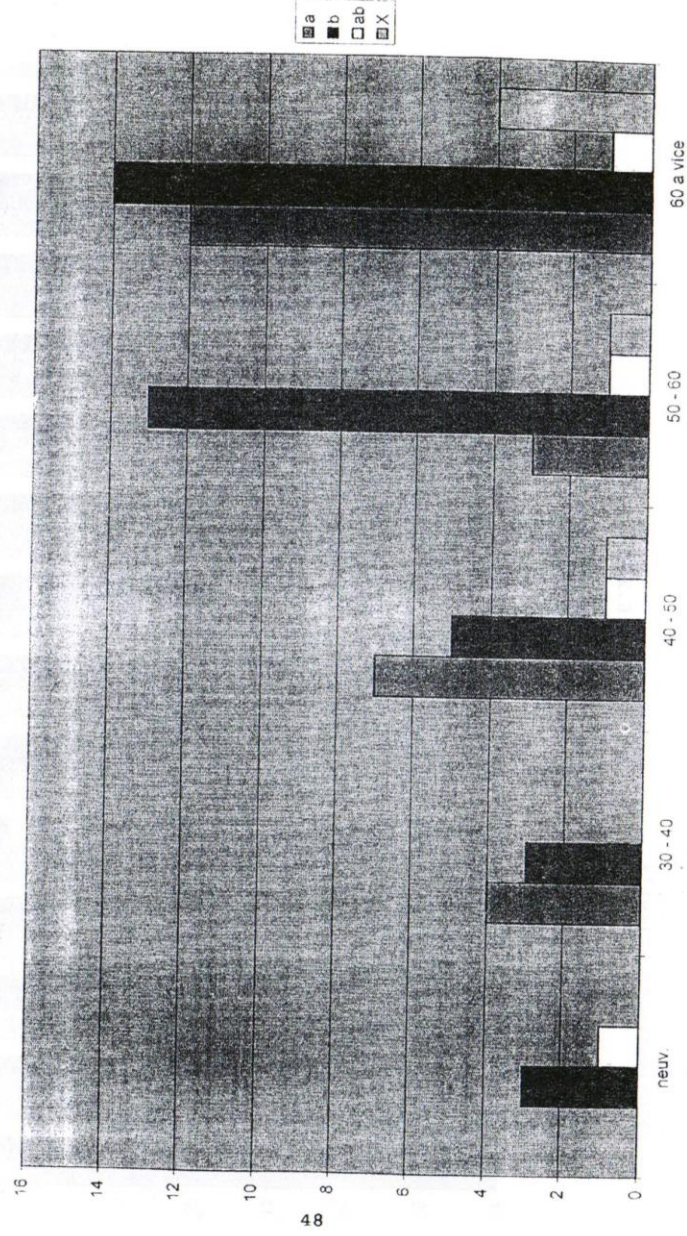
1 - nepoužité úplně 2 - nepoužité mnohdy 3 - žádoucí

GRAFY 6.3

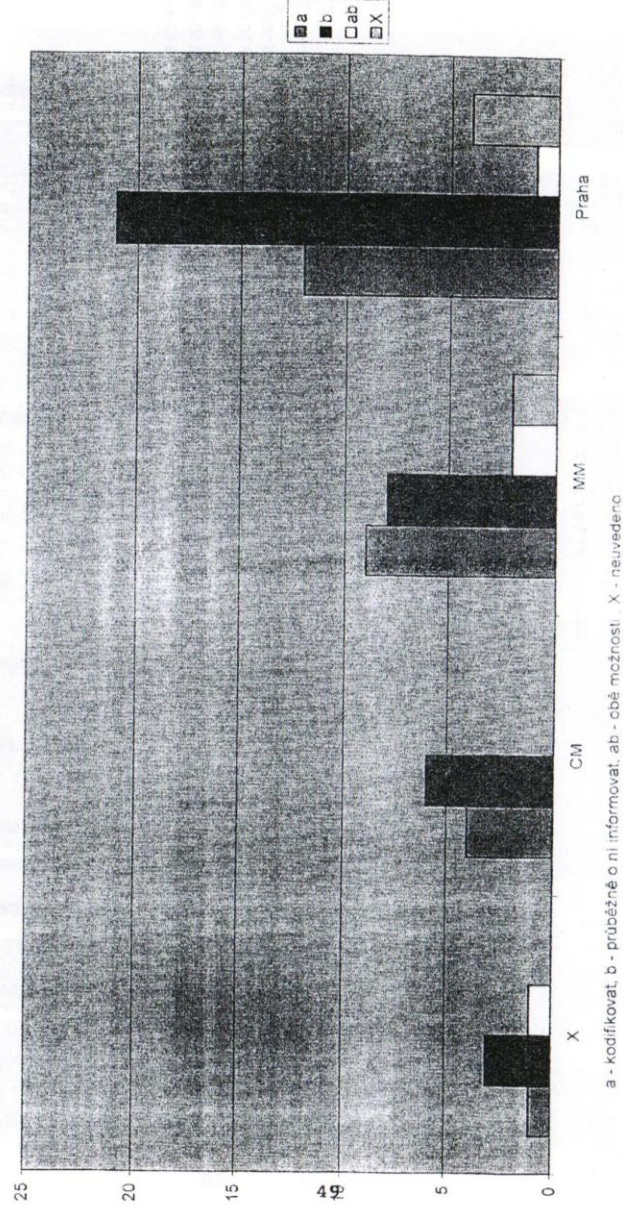
GRAF 6.3.1

Kritéria - 2.3 (věk)

GRAF 6.3.2

Kritéria - 2.3 (místo)

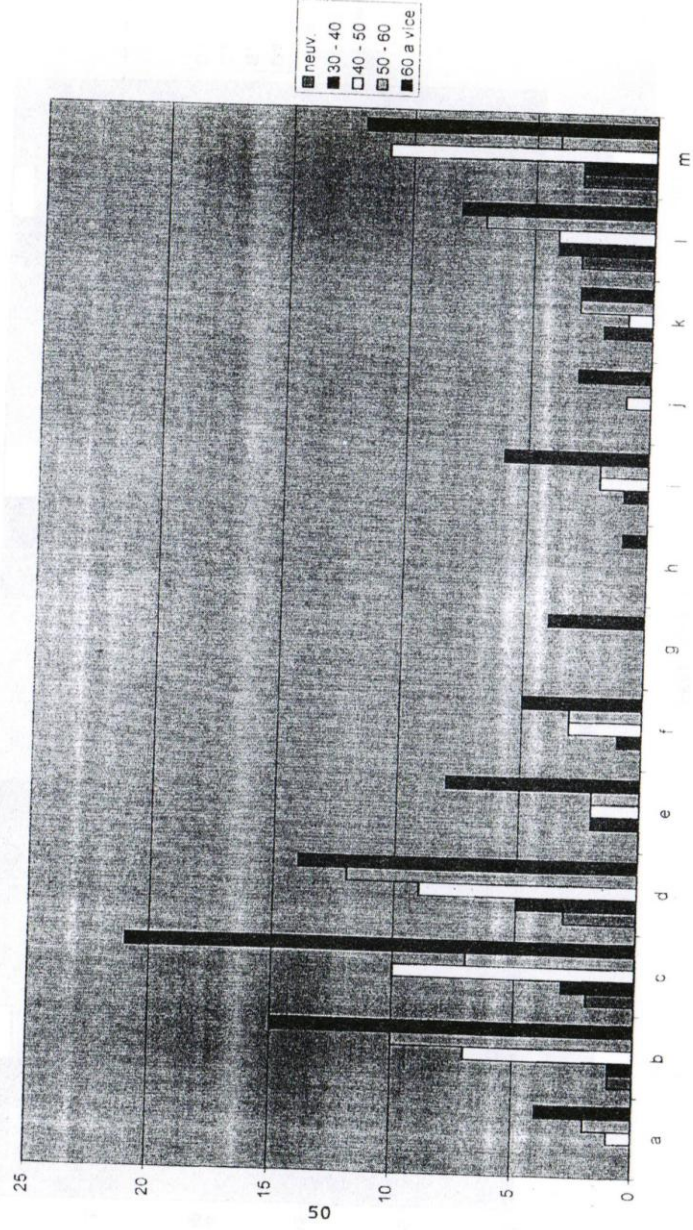

a - kodifikovat, b - průběžně o ni informovat, ab - obě možnosti, X - neuvedeno

GRAF 6.4

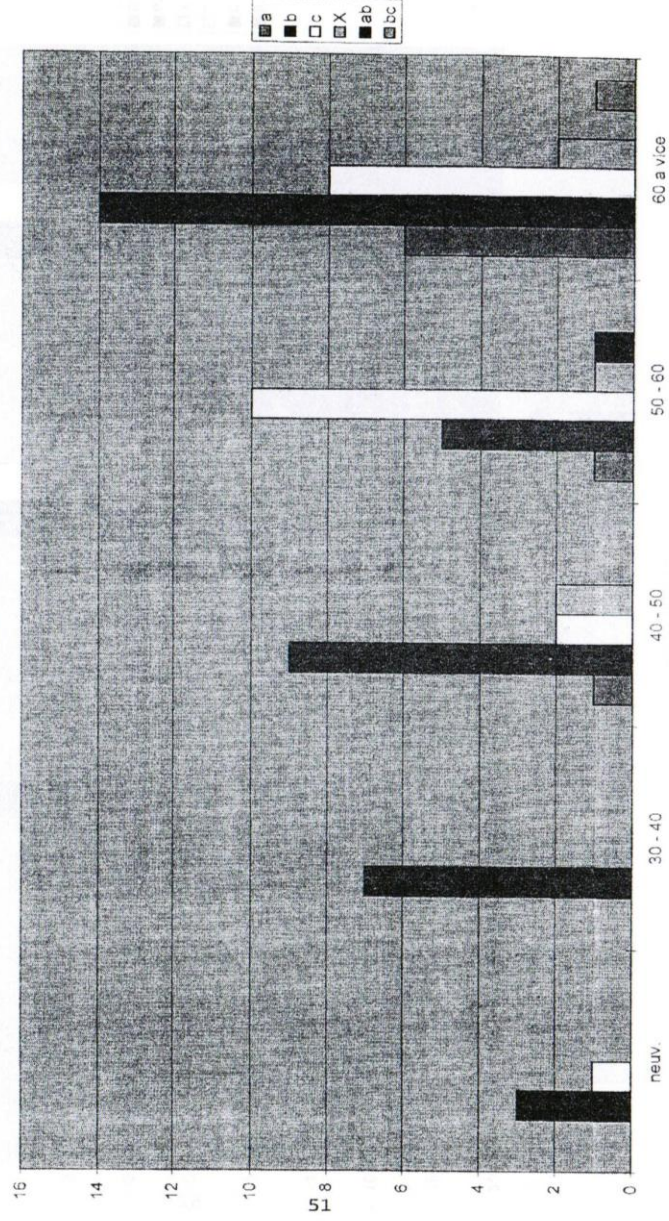
Věk - kritéria 2.4

GRAF 6.5

GRAF 6.5.1

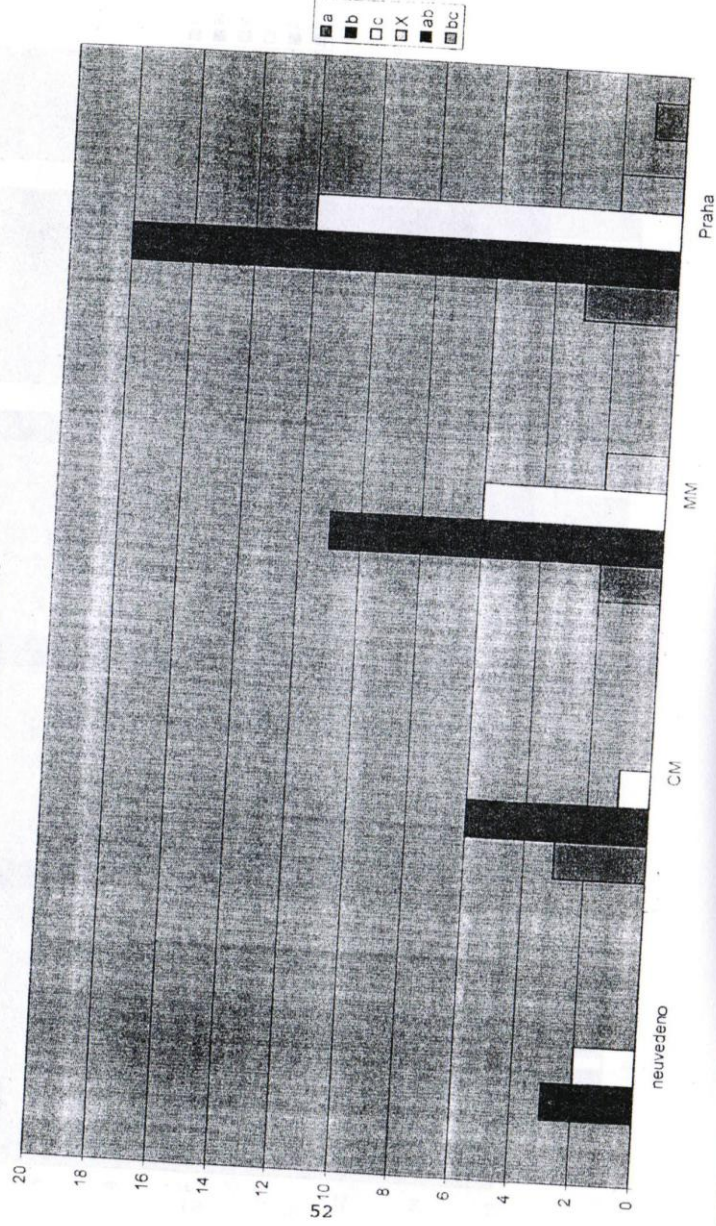
Věk - kritéria - 2.5

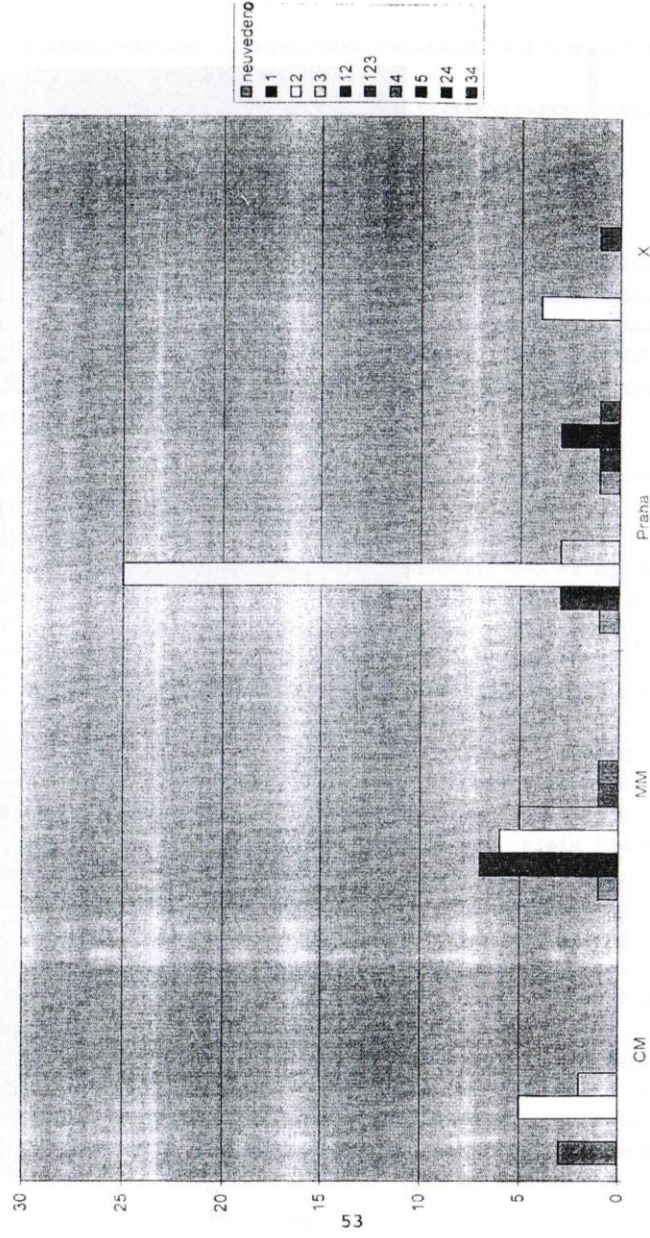
GRAF 6.5.2

Místo - Kriteria - 2.5

GRAF 7

Názory na fungování Grémia - místo

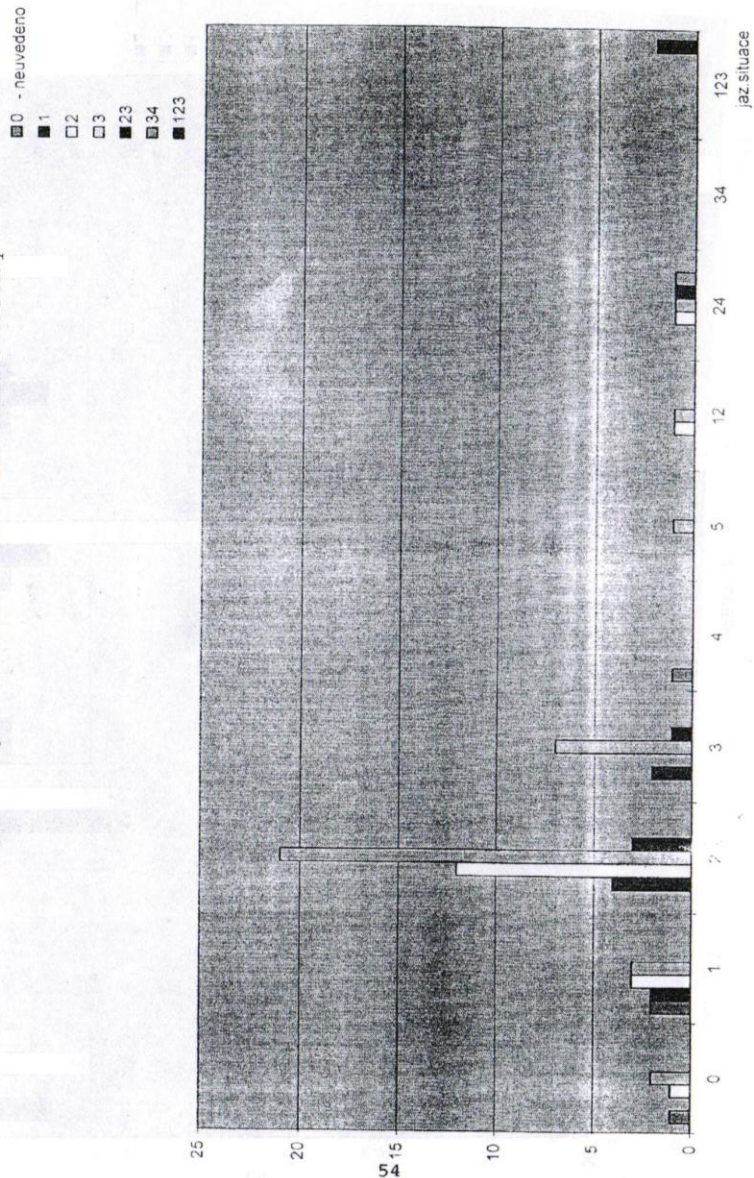

1 - víze 1, 2 - víze 2, 3 - víze 3, 12 - víze 3, 12 - víze 1 a 2, 123 - víze 1 a 2 a 3, 4 - vlastní víze, 24 - víze 2 a vlastní víze, 34 - víze 3 a vlastní víze, 5 - jiná víze

GRAF 8

Názory na fungování Grémia - tzv. vize situace češtiny

Rozhovory

O jazykovědě a jiných věcech s prof. Milanem Jelínkem

Pane profesore, zhruba v polovině tohoto roku se dožíváte 75 let. Vaši žáci v Brně a Opavě, ať už jde o studenty, nebo postgraduandy, obdivují se Vaší duševní svěžesti a Vaší mnohostranné aktivitě, která jako by nedbala Vašeho poměrně vysokého věku. Můžete mi prozradit, jak se takového příznivého stavu dosahuje?

Pravda, těší mě, že jsem stále s to odvádět vědeckou, pedagogickou, odborněpopularizační a jinou práci ve stejném rozsahu jako řekněme v šedesátých letech, tj. před třiceti až čtyřiceti lety. Mohu-li sám svou činnost hodnotit, zdá se mi, že mé texty a také mé přednášky a semináře jsou bohatší na fakta a přesnější při jejich interpretaci. Mohu se proti dřívějšímu opírat o větší soubor poznatků, které jsem získal rozsáhlou četbou jazykovědné, literárněvědné a jiné společenskovedné literatury.

Proti konci 60. let se několikanásobně rozrostly mé osobní archivy, a proto mohu poměrně snadno každé své teoretické tvrzení doložit příklady. Tak např. vlastním kartotéku puristických zákazů a příkazů, která čítá mnohem víc než sto tisíc lístků (vidíte, právě sloveso čítat v uvedeném významu nedávalo puristům spát); shromáždil jsem za ta dlouhá léta poměrně bohatý materiál dokládající charakteristické vlastnosti funkčních stylů; hodně dokladů mám ve svém bibliografickém katalogu; pořídil jsem si sbírku neologismů z denního tisku atd. Za těchto okolností se člověku mnohem lépe učí a také píše.

Jenže stáří s sebou přináší i zřejmé nevýhody. Slábne paměť a to mě nutí k rozsáhlejším písemným záznamům. Jakmile je takových lístků víc, člověk se začíná potýkat s jejich systemizací a klasifikací. Proto mi příprava přednášek trvá delší

dobu, než plánuji (a já toho pořád plánuji podstatně víc, než mohu splnit), a spotřebuji také mnohem víc času při přípravě svých odborných textů. Člověk je také rezistentnější vůči novotám. Uznávám například, že by se moje puristická kartotéka měla převést podle několika kritérií na počítač, ale stále příslušné rozhodnutí odkládám. Je v tom ovšem také bázeň, že by mě technické záležitosti odvedly od jiných činností, které považuji za důležitější.

Co Vás vůbec přivedlo k jazykovědě? V jednom rozhovoru se mnou jste se zmínil o tom, že jste patřil na gymnázium k dobrým matematikům.

Ano, dařilo se mi někdy vypočítat i to, na čem troskotala většina třídy. Matematice nás tehdy - bylo to v letech 1940-1942 - učil profesor ruského původu Konstantin Hladký (Gladkij). Ačkoli z osnov českých středních škol byla vyškrtána vyšší matematika, on si vybral pět žáků a probíral s nimi v jednom starobrněnském hostinci různé operace diferenciálního počtu. Hladký mě tehdy pro matematiku získal.

A získal mě také uprostřed roku 1943 pro odbojovou činnost. Protože jsem byl tehdy zaměstnán v továrně na letecké motory ve Wiener Neudorfu, byl jsem pověřen úkoly špionážními a přípravou sabotáží. Věc dopadla špatně: brněnské odbojové ústředí bylo na jaře 1944 pozatýkáno a také já jsem se dostal na počátku května do vídeňského vězení. Mezi asi dvaceti popravenými z naší organizace byl i Hladký, a já jsem unikl nacistickému soudu ve Vratislavi jen díky tomu, že jsem byl před obklíčením města ruskou armádou odtransportován do středního Německa. Poseděl jsem si však ve vězení až do příchodu americké armády.

A co mě přivedlo k jazykovědě? Už na starobrněnském gymnáziu jsem začal číst lingvistickou literaturu. Podnět k tomu mi dal můj německý strýc (byl to bratranec mé matky) Franz Hlučka. Ten učil fyziku na brněnské německé technice a byl také autorem několika filozofických prací. Jemu jsem si stěžoval na svého češtináře, který mi neustále vytýkal v písemných i mluvených projevech germanismy. Můj profesor přečetl několik brusů a věřil

všem těm nesmyslným zákazům a příkazům. A já jsem snad trochu pod vlivem němčiny byl: u nás doma se mluvilo oběma jazyky. Můj strýc Hlučka mi tehdy přinesl dobový breviář moderní jazykovědy: *Spisovnou češtinu a jazykovou kulturu*. "Přečti si to, tam se na germanismy v češtině dívají jinak." Byl jsem samozřejmě na koni a nabídl jsem knížku svému češtináři. Ten mi ji po týdnu vrátil se slovy: "Asi je to všechno jinak." A já jsem měl od té doby pokoj.

Na mé poválečné rozhodnutí měly vliv i jiné okolnosti. Na gymnázium a pak i při svém "totálním nasazení" u Vídně jsem se naučil základům tří slovanských jazyků - srbochorvátštiny, polštiny a ruštiny. Doučil jsem se v praxi francouzštině a seznámil jsem se i se základy italštiny. Ve všech těch jazycích - a ovšem i v mateřštině a němčině - jsem četl beletrii. To všechno mě nasměrovalo k filozofické fakultě. A kromě toho jsem si musel zvolit studium finančně nenáročné, moji rodiče byli po válce takřka bez prostředků. Já jsem si vypočítal, že se po sedmi semestrech budu moci sám živit, a toho jsem skutečně dosáhl (od září 1948 jsem získal místo suplenta na gymnázium v Holešově).

Ne každý si zvolí po vysokoškolských studiích dráhu vědeckou. Měl jste hned od počátku úmysl zůstat na filozofické fakultě a věnovat se slovanské jazykovědě? Do jaké míry Vás pro vědu získali Vaši vysokoškolské učitelé?

Tak vysoké cíle jsem si za svých studií nekladl. Šlo mi o to, abych dosáhl co nejdříve aprobace z češtiny a ruštiny a abych odešel učit na nějakou střední školu. Po prvním roce studia jsem přenesl těžiště své přípravy do četby vědecké literatury; chodil jsem jen do povinných seminářů a návštěvu přednášek jsem omezil na nejnnutnější míru. Zvláště přednášky a semináře z ruštiny mě neuspokojovaly, mnohem víc než od přednášejících jsem se dozvěděl z odborné literatury, která začala být otevřením ruského knihkupectví v Brně stále přístupnější.

Kdybych měl jmenovat vysokoškolské učitele, kteří mi dali odbornou orientaci, musel bych se na prvním místě zmínit o Adolfu

Kellnerovi. Předstupoval před nás posluchače vždy dokonale připraven, ke každé otázce dovedl doporučit odbornou literaturu a získával nás pro seminární práce. Měl šťastnou ruku při vybírání adeptů vědy. Také mně slíbil někdy v roce 1947, že si mě vezme na fakultu, ale trval na své podmínce: strávit nejméně rok na střední škole. To on mi vybral holešovské gymnázium.

Druhým učitelem, který na mne působil především svým pedagogickým talentem a ovšem i svými slavistickými znalostmi, byl Josef Kurz. Podněcoval mě k tomu, abych se neomezoval jen na studium češtiny, a doporučil mi, abych si zapsal jako třetí studijní obor srbocharvátštinu. Zadal mi také recenzi Tomkovy *Srbocharvátštiny* pro Listy filologické (recenze vyšla jako první můj lingvistický text v r. 1947).

Poměrně malý vliv na mne měl František Trávníček, i když jsem až do r. 1948 chodil do všech jeho seminářů a nejméně jednou za semestr jsem v nich přednesl referát. Místo docházení do jeho přednášek jsem raději četl jeho bohemistické práce, ale nějak jsem v nich postrádal pevnější teoretickou základnu. Kromě toho si Trávníček zatarasoval cestu k žákům svým cholerickým chováním.

Ještě v červnu 1945 - hned po návratu z vězení - jsem zastihl v Brně jako učitele Bohuslava Havránka. Byl to pro mne mimořádný zážitek: Havránek nás uváděl do moderní jazykové teorie a naučil nás hledat spojitosti mezi jednotlivými jevy slovanských jazyků. Proto jsem jezdil po r. 1953 k němu do Prahy na konzultace a pozorně jsem sledoval všechno, co publikoval. A abych nebyl nevděčný vůči literárním vědcům, musím připomenout tři z nich, kteří mi dali hodně podnětů pro mou budoucí vědeckou činnost: Franka Wollmana, Jana Vilikovského a Antonína Škarku.

Pokud je mi známo, měl jste i po návratu na fakultu v r. 1949 dost složitý osud. Nemůže se vědec vyhnout situacím, které ho odvádějí od vědecké činnosti nebo mu ji zcela znemožňují?

Nepatřím k lidem, kteří se dovedou uzavřít do věže ze slonové kosti a tam si v klidu dělat svou vědeckou práci. Několikrát v životě mi to nedalo a zamíchal jsem se do věcí veřejných. Přitom jsem netoužil po politických nebo jiných

funkcích, a pokud jsem se do nich dostal, prožíval jsem je jako zdržování od činnosti jazykovědné. Nerad jsem přijímal funkce akademické, a přesto jsem od r. 1960 do r. 1970 prošel postupně funkcí proděkanou, děkanou a prorektorskou. Toto funkcionářské desíletí bylo přerušeno jen ročním působením na Arndtově univerzitě v Greifswaldu (1961/62) a tříměsíčním lektorátem na Sorbonně (1965-1966). Účast na událostech Pražského jara mi vynesla vyhnání z Masarykovy univerzity v r. 1971. Zaslouhou Arnošta Lamprechta a Bořivoje Nováka jsem sice zakotvil v Ústavu pro jazyk český ČSAV, ale nesměl jsem publikovat své práce a nikde přednášet. Trvalo to až do r. 1983, kdy jsem byl z podnětu Jana Petra, ředitele ÚJČ, okamžitě po dovršení své šedesátky penzionován.

Považoval jsem tehdy za svou povinnost postavit se proti komunistickému režimu. Už dříve jsem se svou ženou vydával samizdaty, a to hlavně texty společenskovědní a beletristické, a po svém nedobrovolném penzionování jsem tuto činnost značně rozšířil (vydal jsem do konce roku 1989 s vydatnou pomocí Jiřího Müllera a jiných více než 130 titulů a asi 100 čísel různých ilegálních časopisů). Kromě toho jsem organizoval od r. 1985 francouzské filozofické semináře (přednášelo v nich do konce r. 1989 asi třicet vědců z Francie). V mé domácnosti četly asi dvě desítky zakázaných českých a slovenských spisovatelů své texty. Byl jsem spoluzakladatelem Masarykovy společnosti, účastnil jsem se akcí Hnutí za občanskou svobodu atd. Vyneslo mi to konflikty s policií, mimo jiné i dvoudenní pobyt v přerovském vězení.

Všechna tato činnost šla ovšem na újmu jazykovědy. Nemohl jsem zůstat stranou ani při převratných událostech v listopadu 1989. Byl jsem kooptován do koordinačního centra Občanského fóra v Praze, účastnil jsem se založení Občanského fóra v Brně a ještě v prosinci 1989 jsem byl zvolen rektorem Masarykovy univerzity. Ve funkci jsem setrval do poloviny roku 1992.

Je neuvěřitelné, že jste při svém zatížení funkcemi a pak v dobách perzekuce udržel jistý rytmus své vědecké činnosti a že jste od r. 1990 zase začal publikovat své jazykovědné práce. Mohl byste mi říct, co považujete ze svých prací Vy sám za největší

přínos pro jazykovědu?

Nu, začal jsem výzkumem syntaktickostylistických tendencí obrozenské odborné literatury. Vzešla z toho rozsáhlá rukopisná práce, ale dlouho jsem váhal s jejím vydáním. Když jsem konečně v r. 1972 zpracoval text do monografické podoby, postihl mě zákaz publikování. Do tisku se dostalo jen několik článků. Z oblasti syntaxe mě také zaujalo rozhojňování výrazů s předložkovou funkcí ve spisovné češtině, ruštině a srbštině; výsledky bádání jsem shrnul v časopiseckých člancích.

Nejvíce pozornosti jsem věnoval typologii konkurenčních prostředků (práce byla uveřejněna jako *Stylistické studie II* v r. 1974) a v posledních letech se zabývám rozbořem jednotlivých typů. Snažil jsem se přispět i k teorii stylu hodnocením různých definic stylu a analýzou selekčních a integračních tendencí v základních funkčních stylech. Předběžné shrnutí mých názorů obsahuje kapitola *Stylistika v Příruční mluvnici češtiny* z r. 1995. Věnoval jsem se i popisu individuálních stylů, a to zejména společenskovědních (jmenuji aspoň rozbor stylu T. G. Masaryka, J. Pekaře, F. X. Šaldy a B. Václavka).

Jako úkol v rámci ústavu pro jazyk český jsem zpracoval popis dějových jmen. Vyšel v *Tvoření slov v češtině II* (1967) jako rozsáhlá stať.

Několik desítek článků jsem věnoval jazykové kultuře a zvláště kritice českého a slovenského jazykového purismu. Bude-li mi dopřáno zdraví, pokusím se o vylíčení historie českých puristických snah a o slovník dříve zakazovaných jazykových prostředků. Sleduji i současný vývoj spisovné češtiny a uveřejňuji o jednotlivých jevech jazykové sloupky (jejich počet už dosáhl 600). Spolu s Věrou Michálkovou jsem vybral nejzajímavější sloupky brněnských lingvistů pro publikaci *O češtině každodenní* (1984); asi třetina publikovaných sloupků pochází ode mne.

Co byste přál mladým jazykovědcům?

Aby pracovali v jazykovědě alespoň s takovým zanícením jako

jejich předchůdci a aby pro svou práci měli lepší společenské podmínky. Jejich výkonnost může být díky novým technickým prostředkům podstatně vyšší, je ovšem třeba, aby společnost poskytla na zveřejňování výsledků lingvistických výzkumů odpovídající prostředky. Ať už se jazykovědci nikdy nedostanou do takových nedemokratických a vědě nepříznivých poměrů, jako byla léta 1938-1945 nebo období 1948-1989. Vědecká práce si vyžaduje svobodu a soustavnost, bez těchto předpokladů se těžce dopracovává dobrých výsledků.

Se svým učitelem rozmlouval serbokroatista Pavel Krejčí.

Rozhovor jubilujícího Učitele s žákyní při příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Jana Chloupka, DrSc. (nar. 25. července 1928 v Brně)

Šedesát let života je dobrá příležitost k tomu, aby ses se čtenáři Jazykovědných aktualit podělil o své zkušenosti z oboru a vyjádřil názor na proměny jazykovědy, jichž jsi byl svědkem - i účastníkem. Jak vlastně vidíš situaci s odstupem let?

Když jsem se v roce 1947 zapsal na Filozofickou fakultu v Brně (obor čeština - angličtina), platila ještě bezvýhradní víra v jazykový systém, v jeho vývojovou harmonii projevující se vyrovnáváním "anomálií", a také důvěra, že tento přístup vyřeší všechny problémy, jež jazykověda při interpretaci materiálu měla. Byly proto vyhledávány a respektovány jevy strukturní. Nicméně ony "okrajovosti, nepravidelnosti a neurovanosti" přítomné v autentických textech začaly přece jen pronikat do textů, jimž jsme věnovali pozornost v dialektologických seminářích A. Kellnera. Trpělivost tohoto vynikajícího jazykovědce, tvůrce moravské dialektologické školy, z níž vyšla - i když pak s jinou vědeckou orientací - většina mých brněnských kolegů, a ovšem i já, jsme někdy jako studenti napínali způsobem, který se dnes

snad už nevidí. Tak třeba se stalo, že kolega Luboš, spokojený zásadně s vědomostmi "za lidovou", s vážnou tváří nabídl prof. Kellnerovi dokonalé řešení vývoje systému dlouhých vokálů v češtině: změny začaly podle jeho vážně proneseného názoru tím, že se nad ů píše kroužek. Překvapený pedagog dokázal pouze poznamenat: "No kamaráde, vy mi připadáte jako starý Jakob Grimm "Von den Buchstaben...", vždyť vy dodnes nerozeznáte hlásku od litery!" Odstoupil k otevřenému oknu, nadechl se, obrátil k přítomným a sdělil stručně: "Kamarádi, přijďte za týden. Dnes nám to již nepůjde."

Je vidět, že ne samou vědou živ je (a živ byl) student. Poválečné období však bylo i dobou, kdy i do lingvistiky vstoupila technika. Jak na tom byla fakulta?

Musím říci, že to slavné nebylo. Výjimečně se začaly moderní přístroje objevovat ve fonetickém semináři, vedeném tehdy prof. E. Šrámkem.

U něj jsi pomvėdil, pokud vím.

To také, ale hlavně jsem si přitom uvědomil, že profil pracoviště není dán ani tak technickým vybavením, jako především lidmi a jejich přístupem k problémům. Ostatně ani technika, se kterou se začalo jezdit do terénu k pořizování nahrávek dialektů, nebyla zrovna příruční a nosit ji za sebou po vsích, tehdy ještě málo propojených veřejnou dopravou, nebyl žádný med. V počátcích brněnského pracoviště ústavu pro jazyk český soustřeďujícího se hlavně na dialektologii, kde jsem byl jedním z prvních pracovníků, by o tom mohl leckdo vyprávět. Dialektolog musel být tehdy doslova "silnou osobností".

A co jazykověda?

Za dlouhá desetiletí se samozřejmě různě vyvíjely jazykovědné disciplíny nebo se přesouvala jejich těžiště. Brno se stalo střediskem výzkumu skladby, v plodném prostředí brněnské

dialektologické školy se v té době podařilo zpracovat průkopnický tři monografie o skladbě nářečí. Velkou podněcující zásluhu tu má příklad Františka Trávnička. Dodnes si pamatuji na jeho tehdejší pronikavé výklady o částicích a vůbec jeho sémantický pohled na stavbu věty, který byl tehdy skutečnou novinkou.

O Trávničkovi a jeho bouřlivých výstupech na seminářích ovšem dodnes kolují historky. Pro nás, kdo jsme jej již jako učitele nezažili - alespoň jednu, ano?

Trávniček skutečně dovedl provokovat, při analýze textu tak vlastně učil posluchače pozorovat jazyk. Pravda, ne vždy šlo o studenty dostatečně lingvisticky (a lidsky) zralé. Sám jsem byl svědkem takovéto situace: V novočeském semináři nám prof. Trávniček diktoval text pro rozbor: "Něco plavalo po vodě... To se koupal Kulihrach." A hned vyzvídal: "Co je to to to?" Trávničkův vysoký, ba ječivý hlas a pozoruhodné rozmístění pauz vedly k tomu, že kolegyně ve druhé řadě nevydržela a vyprskla smíchy. Byla profesorem prohlášena za necudu, vyloučena z výukového procesu - ale příští týden již zase seděla mezi námi, Trávničkův hněv nemíval dlouhého trvání. To však jen na okraj. Důležitější je, že přes text dovedl ukázat mnoho specifik češtiny, které starší pohled, soustředěný na materiál intelektuálních textů psaných, odsouval.

A další podněty?

V roce 1969 jsem po předčasném skonu prof. J. Bauera přešel na Filozofickou fakultu brněnské univerzity a tam jsem působil až do odchodu do důchodu. V šedesátých letech se pohled na jazyk obohacuje o aspekt sociolingvistický, ostatně už dříve v českém strukturalismu latentně přítomný. To se promítlo jak do studia městské mluvy (vzpomeňme zde zásluh J. Běliče o nastolení této tematiky), tak do dialektologie, jež získala na plasticitě pohledu. Krystalizuje i představa stylistiky, do níž se promítlo pojetí variantnosti a navíc v ní našlo svoje místo zkoumání teorie národního jazyka jako nepřeborného zdroje vyjadřovacích

prostředků a rovněž i jako faktorů působících na formu komunikátu v určitém pragmatickém prostředí. Zrovnoprávněna byla orientace bádání na přirozenou komunikaci (též dialogickou), v poslední době pak i na zkoumání běžné mluvené komunikace a její pragmaticky podložené variantnosti.

O učitelích se mluví více a zřejmě i snadněji než o žácích. A přece jsi jich za ta léta mnoho učil a některé i vyučil. Co bys řekl o nich?

Opravdu, o žácích se mluví vlastně až tehdy, když přestanou žáky být. V podstatě má každý věrný žák postřehnout tu pravou chvíli, kdy musí od svého učitele poodstoupit a posléze jej překonat. Zato má myslím dobrý žák hodně cestovat ještě ve věku, kdy mu to dovolí zdraví a rodina: vzpomínám, kolik jsem vytěžil z možnosti navštěvovat nepřeborné bohatství knihovny na pracovišti Deutscher Sprachatlas v Marburgu. Učitel by měl počítat s tím, že žák je nevděčný: naučí-li se něčemu, má to ze sebe, neumí-li nic, jsou vinni učitelé (ale tohle řekl už Fr. Vymazal). Jinak tuším mylí se latinské přísloví, že se totiž žák vědomostmi nevyrovná učiteli. Na začátku "dobrý žák" sestavuje rejstříky, pomáhá při korekturách, ví, kde má citovat a kde stačí interpretovat cizí myšlenky, prochází tou etapou školení, ve které koná různorodé práce filologické. Ale to jen dočasně, musí se brzy osamostatnit.

Jednou vyslovil přede mnou můj vzácný starší přítel prof. Fr. Kopečný mínění, že mezi mladými lidmi nebude časem zájem pracovat v jazykovědě - jazykovědci nebudou. A přece stále dorůstají. Jde totiž o tematiku fascinující - pomocí dvaceti třiceti základních zvuků lidské mluvy dovedeme přece vyjádřit myšlenky, které hýbají světem, a stejně tak i nejtajnější záchvěvy lidského nitra.

Mladé týmy na katedrách a ústavech by se ovšem měly soustavně starat o to, aby se zvyšovala kvalifikace jejich členů. Především proto, aby se rozvíjela specializace jednotlivých odborníků. A stejně tak platí - a důvod je stejný - aby fakulty, které jsou na tom lépe, pomáhaly v růstu kvalifikace menším

pracovištím, když už jsme se dali nešťastně na cestu zvěšování počtu vysokých škol, místo toho, abychom důkladně pečovali o pracoviště stávající, která se ve vědeckém světě osvědčila. Náročnost uplatňovaná při kvalifikačních řízeních je žádoucí, ale otálení v případě externích pracovníků a pracovníků jiných fakult prozrazuje rysy provincialismu.

A co bys mladým kolegům poradil?

Raději nic. Víc věřím aforismu J. Steinbecka: "Život je něco takového, co si musí každý docela vyřídít sám."

P.S. Velké písmeno u slova Učitel v titulku (doufám, že ho redakce ponechala) není omyl, ale konstatování, že i učitel může být jedinečný a zasloužit si úctu. O tom se lze přesvědčit i v soupisu prací jubilanta. Byl publikován ve SPFFBU A 36, 1988, doplněk za uplynulé desetiletí vyjde v SPFFBU letos.

Otázky kladla Marie Krčmová

Rozhovor s jubilantkou prof. Jarmilou Panevovou

Paní profesorko, lingvistikou se zabýváte už léta, je to pro Vás práce i koníček. Kdy jste vlastně v lingvistice našla zálibení a co Vás k ní přivedlo? Zkuste zalistovat v paměti!

Víš, Niki, já nemám ráda předstírání. Mluvme spolu jako vždycky: tykej mi, pane docente, ano? K tvé otázce: Máš pravdu, zabývám se lingvistikou dost dlouho. Na filozofickou (tehdy vlastně filologickou) fakultu UK v Praze jsem v r. 1956 přišla studovat češtinu a ruštinu z lásky ke klasické české a ruské literatuře, kterou ve mně vypěstovala škola, a také s naprosto jasným cílem: učit na střední škole. K lingvistice jsem se

dostala jednoduchou eliminační metodou. Po prvních dvou letech studia mě příslušní učitelé utvrdili v tom, že zabývat se na úrovni literární vědou nebo teorií pro mne není. Nedokázala jsem určit, kudy vede hranice mezi čtenářským dojmem z literárního textu a jeho vědeckým výkladem a interpretací. A tak mi zbyla lingvistika. V roce 1959 se pod vedením Petra Sgalla konstituoval seminář strojového překladu. V jeho rámci jsem našla jasnou a smysluplnou formulaci problémů a úkolů. A od toho už byl jen krok, aby se jejich řešení a sledování vývoje strojové a formální lingvistiky stalo náplní nejen pracovní, ale i životní.

Znáš spoustu významných lingvistů, z nichž někteří už nejsou mezi námi. Na koho z nich máš nejlepší vzpomínky? Který z nich tě osobně zaujal třeba při studiu na FF UK, a to jak z hlediska odborných kvalit, tak morální integrity? Kterého z nich pokládáš za svého učitele a s kterým cítíš ideovou přízvěnost?

Za to, že jsem během studií našla v lingvistice půvaby a zajímavosti, vděčím svému nezapomenutelnému učiteli prof. Vladimíru Šmilauerovi. Byla jsem jeho žačkou po celých pět let studií, byl vedoucím mé diplomové práce, oponentem mé kandidátské disertace a pečlivým, důkladným a důsledným recenzentem mých dvou monografií z roku 1971 a 1980. Byl to významný, všestranně lingvisticky vzdělaný vědec, úžasný pedagog a skvělý, neobyčejně lidský člověk. Ovlivnil celé generace učitelů češtiny; přestože byl náročný, jeho žáci ho milovali. Pan profesor sledoval osudy svých žáků i poté, co opustili fakultní škamny. Až do jeho 85 let jsem dostávala ručně psané korespondenční lístky nebo dopisy, co nového ze strojového překladu a příbuzných oblastí je v čítárně časopisů v Univerzitní knihovně, a nikdy přitom nezapomněl pozdravovat mého manžela a dceru. Na prof. Šmilauera bych mohla dlouho, vděčně s dojetím vzpomínat. Mám-li dobrý pocit z nějakého svého lingvistického počínu, vždycky na něj vzpomenu, že by mou radost sdílel. Od studijních let mě lingvisticky formoval také Petr Sgall. Sečteno a podtrženo, pracuji po jeho boku nepřetržitě 37 let. Naučil mě za ta léta hodně: slušně se orientovat v jazykovědě, samostatně myslet a psát. Za to mu nikdy nepřestanu

být vděčna. I když dnes existují dílčí odborné problémy, v nichž nejsme plně zajedno, zůstává pro mne Petr Sgall neobyčejně vysokou vědeckou autoritou a zcela přirozeně i prvním čtenářem všech mých závažnějších lingvistických produktů. Vděčím mu ovšem i za to, že kolem sebe i v letech devastace dokázal udržet neobyčejně dělný kolektiv a přátelskou atmosféru. Nelze mu upřít, že založil celou školu pražské formální lingvistiky a vychoval řadu kvalitních následovníků. Je to především Eva Hajičová, ale patříme k nim i my oba. Je to taková ironie osudu, ale já v tom vidím jeden z důvodů, proč Sgall není mezi lingvisty příliš oblíben. Byla jsem samozřejmě také žačkou Skaličkovou, Kurzovou, Havránkovou, Běličovou, Leškovou, Hausenblasovou; od každého z nich jsem se dost naučila, nemůžu ale zodpovědně tvrdit, že by mě i oni za svou žačku pokládali.

Proč ses ve svém působení v lingvistice zabývala převážně syntaxí? Proč má pro tebe syntax takový půvab?

Když uvážíš, že předmětem mého zájmu je gramatika současné češtiny a metody jejího popisu, je dost nasnadě, že tou lákavou oblastí s množstvím dosud nezpracovaných míst je syntax, zejména vztah významové a povrchové stavby věty. Je to možná dnes již konzervativní pohled, ale i po "komunikativně-pragmatickém" obratu v současné lingvistice zůstávám člověkem "větným", ne "textovým".

Slovanská jazykověda je oblast velmi zajímavá a ty jsi v ní jako doma. Máš především mezi zahraničními slavisty spoustu přátel. Co tě právě na slovanských jazycích tak přitahuje?

Není to spíš z nouze ctnost? Nedokážu dělit ani jazyky, ani jazykové prostředky na hezké a nehezké. Měřítkem je, jak s nimi mluvčí umí zacházet, jak využívá jejich funkčního potenciálu. Tím je možná dáno, proč mám mnoho přátel mezi zahraničními slavisty, tam ten funkční potenciál při komunikaci zvládám lépe.

Na rozdíl od řady tradičních lingvistů jsi nikdy neopovrhovala

spoluprací s matematiky a informatiky, a totéž ostatně platí o celém ústavu, kde pracuješ. Proč vlastně? V čem spatřuješ přínos uvedených věd a jejich metod pro řešení lingvistických problémů, které tě zajímají?

To je otázka přímo fatální. Nebudu na ni ale odpovídat z širšího hlediska oboru, to by bylo na dlouho a ani mi to nepřísluší. Vyjádřím se jen z hlediska subjektivního: V této spolupráci vidím jedinou šanci lingvistiky a lingvistů, jak dovádět své myšlenky do všech důsledků, jak zůstat consistentní, jak se nedostávat do kruhu a jak kontrolovat výsledky své práce. Nemám tu vůbec na mysli použití počítačů jako nástrojů kontroly, mám na mysli způsob kladení otázek, způsob argumentace, jaký si vyžaduje spolupráce s vámi, matematiky, logiky, informatiky. Z diskusí s vámi těžím celý svůj dosavadní lingvistický život a doufám pevně, že tomu tak bude i nadále.

Rád bych se tě zeptal na tvé další odborné plány, a to jak krátkodobé, tak dlouhodobé. Co by sis přála ještě vykonat? A pokud se mohu ještě zeptat: máš nějaké plány ve svém osobním životě? Máš, nemýlíš-li se, vnučku...

Mám tu zkušenost, že nesplnění vlastních odborných plánů člověka strašlivě frustruje. Abych se této frustraci vyhnula, nedělám si v poslední době rozsáhlé plány. Mám jistě nějaké vnitřní potřeby a přání, ale raději je neartikuluji.

Když tu tak bilancujeme a ohlížíme se zpět, máš dojem, že by se něco bylo dalo dělat lépe, nebo že nějaká práce, kterou jsi započala, není ještě dokončena, nebo není, jak by měla být?

To si myslím skoro o všem, co jsem kdy udělala. Pochybování je nejen lidské, ale žene vpřed, nikoli vzad. Přiznám se, že je mi poněkud líto, že se z mnoha technických důvodů nedočkal finální počítačové realizace systém pravidel náhodného generování českých vět, lingvisticky v 70. letech dost dobře připravený; stálo mě to hodně času a energie. Ale na druhé straně, nebyla to

ztracená práce, hodně jsem se na tom naučila.

Již několik let jsi předsedkyní Jazykovědného sdružení České republiky. Svědčí to nepochybně o tom, že jazykovědná komunita si tě váží jak po stránce odborné, tak organizační. Co pro tebe práce na tomto významném postu znamená, což při ní zažila pěkného, povzbudivého, a co zase mrzutého? S kým se ti nejlépe spolupracovalo a spolupracuje?

Nebudu zapírat, že jsem své zvolení chápala jako jisté vyznamenání a v roce 1990 jako určité zadostiučinění. Moje rozhodování kandidovat znovu v roce 1996 bylo zatraceně obtížné: na jedné straně Jazykovědnému sdružení přibýly nové netradiční úkoly (spolupráce s ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy na recenzování učebnic češtiny, pořádání mezinárodní akce), za něž jsem se cítila zodpovědná, na druhé straně jsem si nepřála, aby ve mně nebo v ostatních vznikala pocit, že jsem s tou funkcí srostla a nemůžu se s ní rozloučit. Zážitků mám za ta léta habaděj, od hororových po humorné (připomeň mi, já ti ten nejhumornější příběh o "vzpomínce na Bohumila Trčku" na světovém kongresu exilové SVU v roce 1992 v Praze vylíčím). Ale teď vážně: myslím, že na konci této předsednické dráhy se mi začíná dařit zbavovat se pocitu "samospasitelství" a rozdělovat úspěšně práci mezi členy výboru. Ráda bych některým z nich za porozumění a velkou vstřícnost k mým záměrům poděkovala (paní místopředsedkyně a paní tajemnice, doufám, dobře vědí, že se to týká jich).

Jsi rovněž zkušeným pedagogickým pracovníkem. Obohacuje tě nějak spolupráce se studenty? Co si vlastně o dnešních studentech myslíš? Jsou lepší, nebo horší než dřív? Jsou nadanější, schopnější, pilnější než dřív? Který aspekt pedagogické práce považuješ za klíčový a co si myslíš, že může studenty formovat nejlépe (abych užil oblíbeného typu neprojektivní konstrukce)?

Nevím, je-li tu slovo "zkušený" na místě. Vždyť v letech 1970-90 jsem každoročně vedla jen jeden úvodní výběrový seminář

matematické lingvistiky pro několik posluchačů MFF UK; jen naprosto zřídka tam zabloudil někdo z FF. Díky tomu jsem vás ovšem téměř všechny (myslím teď na mladší a střední generaci v ÚTKL FF a jinde) učila lingvistiky jako první. Tím si dělám jistotu, třeba nepatrnou zásluhu na tom, že ty, Jarda, Hanka, Vláda, Saša, Tomáš, Karel, Honza a další jste od lingvistiky neodešli. Myslela jsem si ovšem, že po roce 1989 budu mít větší prostor pro pedagogickou práci, kterou mám ráda, snad nejraději ze všeho; vždyť je to splnění mých dětských a mladistvých snů, malá záměna je jen v tom, že namísto ve třídách maloměstského gymnázia učím v posluchárnách Karlovy univerzity. Toto očekávání se splnilo jen do jisté míry: baví mě přednášet obecnou lingvistiku na FF UK, mám již několik let skvělou příležitost učit na MFF předmět, který není příliš "formálně" zaměřen, ale jde v něm o odborný styl a vůbec o umění komunikovat v mateřštině. Když absolventi tohoto kursu ke mně přicházejí v následujícím roce znovu na předmět, který má blíže k formální a počítačové lingvistiky, nebo dokonce na obecnou lingvistiku, chápou to jako úspěch i radost. Za své poslání jsem ovšem pokládala také výuku pro bohemisty. Prof. Šmilauer mi kdysi řekl: "Vás je, děvenko, pro tu vědu škoda. Vy jste měla učit." Řekl to dávno, tehdy to oslovení bylo náležité, myslím, že by si byl přál, abych alespoň v syntaxi byla jeho pokračovatelkou. I ten jeden semestr, kdy mi bylo v roce 1996 po 28 letech umožněno vést na pražské bohemistice řádný seminář ze syntaxe, byl pro mne potěšením.

Zažila jsi ve své pedagogické praxi nějakou opravdu výjimečně šťastnou chvíli, kdy jsi pocítila skutečnou radost ducha z intelektuálního souznění se studenty, z toho, že dokonale pochopili to, čemuš je učila, že si uvědomili souvislost, která prozradila jejich intelektuální bytost?

Jak už jsem řekla dříve, bylo mi dopřáno to štěstí nacházet lingvistické talenty mezi posluchači MFF. Je radost, že se nacházejí další šťouravě zvědaví a problémy nastolující studenti à la Oliva, Hoskovec, Petkevič. Každý seminář, na němž je

přítomen některý z takových studentů (já mám teď na mysli asi pět jmen z posledních tří let: Jirka Hána, Honza Cuřín, Lenka Kadlečáková, Pavel Květoň z MFF, Kamila Karhanová z FF), je pro mne tříbením myšlení a intelektuálním zážitkem. Běda, když nikdo takového ražení v semináři není.

Co děláš, když se tě studenti zeptají, a ty neznáš odpověď, anebo se dostaneš do nepříjemné situace a spleteš se, tvrdíš třeba něco, co není pravda? Student na to přijde a ty si to uvědomíš. Přiznáš to otevřeně a dáš takovému studentovi okamžitě zápočet nebo jedničku a náležitě ho pochválíš, nebo se urazíš, nebo snad celou záležitost "zahraješ do autu"?

Ale k této situaci dochází poměrně často, snad ani ne tak při zkoušení jako ve výuce samé. Často si myslíš, že problém dokonale znáš, že tě nic nemůže zaskočit, a najednou v průběhu výkladu objevíš nějakou mezeru, slabinu v argumentaci, něco, co tě při minulém výkladu téhož nenapadlo. Když se mi to stane, začnu myslet nahlas a zvažovat znovu každé tvrzení. V rámci seminářů se tu a tam vyskytnou dotazy tak zásadní, že si musím vzít týden na rozmyšlenou. Nebo se mi nevybaví nějaký detail, třeba letopočet, pak řeknu, že to příště doplním. Za zásadní ovšem pokládám, že následující výuka musí nutně těmito body začít. Nemá-li autorita učitele utrpět, nelze vlastní pochybení zahrávat do autu, je třeba je řešit. Při výuce na FF také nesmí učitel zapomínat na široké názorové spektrum mezi učiteli. Nelze zavrhnout studentův přístup k řešení problému jen proto, že není identický s mým. Má-li student svůj názor motivován, podložen, akceptují ho.

Milá Jarmilo, velice ti děkuji za rozhovor a do dalších let ti přeji mnoho radosti v osobním životě, povznesení ducha při vědecké a pedagogické práci, hodně pozorných a zvědavých studentů, jakož i mnoho dobrých a slušných spolupracovníků a přátel.

Otázky kladl Vladimír Petkevič

XX
Kronika
XX

24. zasedání Mezinárodní komise pro studium gramatické stavby slovanských jazyků

Mezinárodní gramatická komise patří mezi ty stálé pracovní skupiny Mezinárodního komitétu slavistů, které vyvíjejí pravidelnou činnost. V posledních deseti letech v podstatě úspěšně usiluje o to, aby se její zasedání konala pravidelně každý rok. Tuto komisi založil a dlouho vedl B. Havránek, poté stál v jejím čele S. Urbanczyk, nyní je předsedou S. Karolak. Letošní jednání se konalo u nás. Jazykovědné sdružení ČR ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český uspořádalo třídní pobyt na Malé Skále v Českém ráji. Bylo to zasedání velmi dobře připravené, které - jak už je ostatně tradicí - nepostrádalo příjemnou společenskou atmosféru a na němž nechybělo ani setkání s krajinou a jejími historickými a kulturními hodnotami.

Tematicky se komise v posledních letech, po příchodu Ju. Apresjana, orientuje na vztah gramatiky a slovníku, menší pozornost, jak se zdá, poutá problematika textu, která se stala ústředním tématem již v období, kdy se řízení komise ujal S. Karolak. Ostatně obě tyto tematické orientace nejsou navzájem nijak v rozporu, většina přednášejících členů chápe vztah gramatiky a slovníku nikoli tradičně paradigmaticky, ale především funkčně, tedy v širokém slova smyslu syntagmaticky. Není proto třeba sestavovat na základě obsahu jednotlivých vystoupení nějaká dílčí subtémata, lze o průběhu zasedání referovat v souladu s časovým sledem jednotlivých vystoupení.

R. Růžička (Lipsko) v úvodním referátě přednášel na téma podmíněnost lexikální prediktability, v druhém vstupním příspěvku mluvil Ju. Apresjan (Moskva) o problematice lexikografického popisu rekčních a spojovatelnostních vlastností ruského slovesa. V. Friedman (Chicago) hovořil o některých jevech ze vztahu aspektu a slovníku v makedonštině, P. Piper (Bělehrad) přednášel o problémech lexikografického popisu analytických predikátů, R. Nicolova (Sofia) se zaměřila na vztah slovníku a syntaxe při

vyjadřování argumentů v predikátu jednak v jednoduché větě, jednak v souvětí. J. Panevová (Praha) rozvíjela dále své téma valence na materiálu českých primárních adjektiv. N. Kozinceva (Sankt Petěrburg) věnovala pozornost lexikálním a syntaktickým prostředkům vyjádření nepřímého původce informace v ruském textu, R. Grzegorzczkova (Varšava) přednášela na téma sémantické podmíněnosti užití zvrtné konstrukce v rámci paradigmatu diatetických možností polštiny, V. Chračovskij (Sankt Petěrburg) hovořil o některých jevech systému implikativních konstrukcí v ruské syntaxi, A. Bondarko (Sankt Petěrburg) vyložil své pojetí kategoriální interpretace konceptu času v ruštině, E. Hajičová (Praha) hovořila o problémech valenčního uspořádání v lexikální reprezentaci textu, R. Laskowski (Göteborg) mluvil o defektních paradigmatech stupňování v polštině. M. Grochowski (Varšava) vyložil problematiku monosémie a polysémie předložek v lexikografickém popise, H. Tomola (Helsinky) na ruském materiálu vykládal otázky diferenciací absolutního a relativního příznaku. Z. Hlavsa (Praha) mluvil o gramatických signálech lexikálních rozdílů v češtině, M. Hirschová (Olomouc) se porovnávacím způsobem zabývala tzv. totálními kvantifikátory v češtině, ruštině a angličtině. P. Sgall (Praha) hovořil o problematice větného a kontextového pořádku slov, J. Kořenský (Praha) věnoval pozornost typologii pojetí vztahu slova a textu, H. Schaller (Marburk) přednášel o textových funkcích pronomín v makedonštině v porovnání s ostatními balkánskými jazyky. O. Uličný (Praha) se soustředil na otázky gramatické a informační struktury věty.

Již z pouhého výčtu jmen účastníků zasedání je patrné, že práce v této komisi se účastní mnohé významné, mezinárodně uznávané osobnosti. Stále se zvyšuje i počet slavistů z neslovanských zemí. Také letošní hosté zasedání, např. P. Sgall, E. Hajičová a další, přispěli k reprezentativnosti tohoto lingvistického setkání.

Letošní zasedání gramatické komise lze označit za zdařilé, pracovní a úspěšné jak po stránce odborné, tak i organizační. Patří za to díky všem účastníkům, předešlým však organizačnímu týmu v čele s J. Panevovou.

Jan Kořenský

Opustil nás Oldřich Leška

V minulém ročníku Jazykovědných aktualit jsme otiskli jubilantský rozhovor, jehož se účastnil také prof. O. Leška. Ve chvíli, kdy nás (zcela nepřipravené) zastihla zpráva, že Oldřich Leška zemřel, jsme si uvědomili, že toto setkání patřilo k jeho posledním veřejným vystoupením. Vzpomínám, jak si nechal záměry tohoto jubilantského "kulatého stolu" vyložit, zamyslel se nad nimi, přispěl několika organizačními a koncepčními myšlenkami a věc přijal za svou. Přečtěme si znovu jeho úsporné, promyšlené odpovědi a i na tomto základě si připomeňme, kým nám byl. Jistě - vynikajícím, mezinárodně uznávaným lingvistou, řekl bych v nejlepším slova smyslu konzervativního metodologického zaměření. Tady si připomeňme jím vedené semináře z historie lingvistiky, které z podnětu vedení ÚJČ pořádalo tehdejší oddělení obecné lingvistiky vedené O. Šoltysem v 80. letech jako základní formu přípravy aspirantů. Semináře ovšem překračovaly didaktický rámec, podle možností se jich účastnili i ostatní vědečtí pracovníci, přicházeli i hosté, filozofové, logici apod.

Oldřich Leška byl ovšem nade všechnu pochybnost osobnost mnohostranná, originální, neopakovatelná. Působil harmonicky, byl člověkem nadhledu, zdálo se, že rytmus svého bytí si nedává ovlivnit hysterickým rytmem našich časů. A přitom ani zdaleka nežil mimo čas a prostor. Už jen z jeho pozitivisticky pojatého životopisu lze rozpoznat, že byl intenzivně účasten dění, každá ze subetap našich časů zanechala v jeho životě zřetelné stopy. A tak byl, zdá se, vždy při tom, když "čas oponou trhnul" s náznakem, že má být změněn svět. Tedy ve chvílích, kdy mnozí opouštějí své vlídné, kultivované masky s pozdější marnou snahou se k nim zase vrátit. Pokud vím, v takových chvílích Oldřich Leška neodcházel do opatrného ústraní, nevyhýbal se událostem. A právě v takových chvílích nejvíce vynikla jeho noblesnost. Také jeho všestrannost nebyla jen pasivní - příslovečnou osobní elegancí počínaje, až po více méně známou skutečnost, že jeho vztah k umění nebyl zdaleka jen divácký. Oldřich Leška měl styl. Již zmíněné přípravy jubilantského rozhovoru zřetelně ukazují, že Leškův souboj s nemocí byl mužný a byl veden doslova do

posledního dechu.

Rozloučili jsme se s prof. Leškou a budeme na něho do konce svých dní vzpomínat.

Jan Kořenský